

RELLEU

REVISTA TRIMESTRAL DE PENSAMENT I CULTURA

El testimoni viu i vibrant de Joan Sales

TERCERA ÈPOCA - ABRIL/JUNY 2012

II2

-
- 03 **El testimoni viu i vibrant de Joan Sales**
EDITORIAL
-
- 04 **Joan Sales, una voluntat tossuda d'ampliació de la vida catalana**
JORDI SALES
-
- 12 **Quan Joan Sales escrivia les *Cartes a Màrius Torres***
JOAQUIM FERRER
-
- 16 ***La Incerta glòria* de Joan Sales, o la llum d'un món desventurat**
MERCÈ BOIXAREU
-
- 22 **Joan Sales: la recepció difícil de *Viatge d'un moribund***
D. SAM ABRAMS
-
- 32 **Joan Sales (1912-1983). Nota biogràfica.**
JORDI DE NADAL
-
- 40 **Paraules prèvies**
JOAN SALES / Eixos 15, pp. 11-28
-
- 48 **Monsenyor**
JOAN SALES / *Quaderns de l'Exili* núm. 2, pp. 15-16
-
- 52 **Contra alguns errors divulgats**
JOAN SALES / Eixos 15, pp. 108-113
-
- 56 **Els òrsides**
JOAN SALES / *Quaderns de l'exili* núm. 12, pp.8-11
-
- 64 **Potser que prou *cultura***
JOAN SALES / *Quaderns de l'exili* núm. 20, pp. 3-4
-

REVISTA RELLEU

Revista fundada pel Grup d'Estudis Nacionalistes l'any 1983 com a butlletí intern de l'entitat. A partir del 1992 (segona època) és l'òrgan d'expressió de la Fundació Relleu. Revista cultural i de pensament. Té una periodicitat trimestral. Pertany a l'Associació de Publicacions en Llengua Catalana (APPEC) ¶ DIRECTOR: Jordi Sales. DIRECTOR ADJUNT: Raimon Terradas. CONSELL DE REDACCIÓ: Jordi Barnadas, Aleix Buch, Joan Capdevila, Manfred Díez, Agustí d'Arana, Joaquim Ferrer, Josep Hereu, Amadeu Matosas, M.Àngels Orriols, Ramon Tremosa, Jordi Giudici, Josep Solà, Antoni Vallès. SECRETARI DEL CONSELL: Jordi de Nadal ¶ COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO: Jordi Sales, Mercè Boixareu, D. Sam Abrams, Jordi de Nadal, Joaquim Ferrer ¶ EDITA: Quaderns d'Estudis i Treballs SL

REDACCIÓ I SUBSCRIPCIONS: Fundació Relleu. C/Aragó 287 3r 2a B, 08009 Barcelona ¶ TEL.: 93 488 09 00. FAX: 93 215 87 68
WEB: www.relleu.cat ¶ CORREU ELECTRÒNIC: relleu@relleu.net ¶ DISSENY: Jordi Matosas i Eloi Gimeno ¶ MAQUETACIÓ: Jordi Matosas ¶ IMPRESSIÓ: Grupo Gráfico ¶ ISSN: 1579-0231

PREU D'AQUEST NÚMERO: 8 € SUBSCRIPCIÓ ANUAL: 24 € (4 nùms)

EL TESTIMONI

————— VIU I VIBRANT DE
EDITORIAL

Joan Sales

Cada any, en el calendari cívic de Catalunya s'anota la commemoració del centenari de la naixença d'alguns personatges que amb la seva obra han estat exemplars i que han aportat suggeriments, realitzacions i projectes que han mobilitzat les energies del nostre poble. Per això són recordats i per això la seva obra és divulgada amb l'ànim que continuï essent útil per a tothom.

Enguany, un dels catalans a qui expressem el nostre agraïment és Joan Sales (Barcelona 1912-1983), escriptor, poeta i editor que, de manera incansable, treballà per Catalunya al llarg de la seva vida. En situacions de grans dificultats: els anys de la Guerra d'Espanya (1936-1939) que va viure al front, el posterior exili fins al 1948, any en què retornà a la pàtria, i la dictadura franquista, durant la qual donà continuïtat a la realització de la seva obra.

Les característiques que fan d'aquest personatge un testimoni especialment viu, interessant i útil per a les generacions actuals de catalans és la sinceritat dels seus escrits, la profunditat espiritual que hi batega i la claredat dels seus raonaments. Aquests trets en fan un testimoni que sorprèn, atreu i esdevé una ajuda important per a informar-nos de fets que han marcat la nostra història, d'actituds patriòtiques sempre necessàries i d'objectius amplis per a la nostra renaixença.

Joan Sales té una part de l'obra que comprèn treballs editorials, una altra de caràcter literari i poètic i, finalment, el testimoni del seu pensament expressat de forma clara i concreta en l'assaig.

Dediquem aquest número de la revista *Relleu* al comentari sobre diversos aspectes de l'obra de Joan Sales i a una selecció dels seus articles. Estem convençuts que per a uns lectors serà una relectura interessant, per a d'altres una descoberta útil i per a tots la confirmació d'una personalitat sòlida, rigorosa en l'anàlisi i esforçada en l'acció.

**JOAN SALES,
UNA VOLUNTAT TOSSUDA
D'AMPLIACIÓ DE
LA VIDA CATALANA**

JORDI SALES

*Professor de Filosofia de la UB
i President de la Universitat Catalana d'Estiu*

El que la nostra Pàtria necessita
és oblidar –de cor, generosament–
els odis que la guerra civil espanyola
va portar fins ella.

El text reproduït a continuació és la transcripció de la Taula rodona “Història i recepció d’una novel·la”, dels Diàlegs a la Pedrera Caixa de Catalunya: “*Incerta glòria* de Joan Sales. La memòria històrica i les veritats de la novel·la”. Va tenir lloc el 28 de gener de 2009 a Barcelona.

La pitjor collita és la que no s’ha sembrat mai.

J. Sales a J. Coromines, 9 de novembre de 1959

El catalanisme era una cuirassa protectora de sentiments més íntims: els sentiments de Pàtria.

Quaderns de l’Exili, Editorial, desembre de 1945

I. INTRODUCCIÓ

Primerament vull agrair als organitzadors d’aquestes jornades, als amics Xavier Pla el seu coordinador, Àlex Susanna director de la Fundació Caixa Catalunya, Rosa M. Plans i tots els que hi hagin intervingut, la bona idea de celebrar-les i la gentilesa d’haver-me convidat a participar-hi. Ha estat un èxit de públic i de qualitat de les seves intervencions. Vull destacar, com faig, i faré sempre que pugui, la validesa de les aportacions que provenen del món universitari. El país té unes universitats que treballen al seu servei i se n’hauria d’adonar més del que se n’adona i no rondinar tant. Ara en el moment d’intervenir, després d’haver escoltat tots els anteriors participants, el meu ànim està dividit entre limitar-me als punts que tenia preparats o comentar algunes coses del munt d’interessants que hem pogut escoltar.

No em cenyiré a *Incerta glòria*, encara que arrencaré des d’unes consideracions sobre la presència de l’humor en aquesta novel·la, parlaré del “dinar de gala”, segonament, de com segons Joan Sales, una literatura viu en la vida d’un poble des d’un text de l’any 1937, de la força d’on sorgeix el seu caràcter incòmode, el seu fer de “senglar” i finalment glosaré aquesta expressió d’un editorial de *Quaderns de l’Exili*: una cuirassa protectora de sentiments més íntims. El comú denominador dels diferents aspectes de la vida i l’obra de Joan Sales és una voluntat tossuda d’ampliació de la vida catalana.

2. EL GOIG DE LLEGIR: UN “DINAR DE GALA”

Darrerament un munt de gent que descobreix *Incerta glòria*, en queda impressionada, i s’enfada: com és que ningú no me n’ha parlat abans? Es vol descobrir ràpidament els responsables per tal de castigar-los severament. Mala cosa per dues raons: perquè finalment aquest mal humor consecutiu al plaer literari aconseguit acabarà predominant i els farà agre el caràcter. Segonament, perquè malmet la lliçó fonamental que ens hem de preparar a fer-nos nostra per a la celebració com cal del centenari del naixement de Joan Sales l’any 2012: una voluntat tossuda d’ampliació de la vida catalana. Si es vol ampliar alguna cosa, certament, s’ha de combatre els que la limiten, redueixen o tanquen. Cal fer-ho de tal manera, però, que no en quedin exclosos els reductors. No és gens fàcil. Enlloc està escrit que calgui limitar-se a fer coses fàcils. Hi ha qui molt entusiasmat proposa fer *Incerta glòria* lectura obligatòria a totes les escoles del país. Fóra un disbarat descomunal. Si hi ha una cosa que travessa tota l’obra literària de Joan Sales és el goig de llegir. La primera virtut d’una novel·la, deia repetidament, és que no caigui dels dits, després ve tot el demés. Ampliar vida des del goig és una tasca noble, per tal que s’hi posi el màxim de gent possible cal la seducció, el contagi, la invitació amable, el regal del que es vol compartir com a plaer, si hom vol l’astúcia i, fins i tot, la pressió insistent raonable i ben humorada, i si cal reiterativa, tot el que calgui, tot, menys aquesta avorrida i poc imaginativa apel·lació al diari oficial per tal de solucionar-nos els problemes, o pensar que ens els solucionen.

Mai és bo que la queixa domini sobre l’agraïment. En comptes de queixar-se perquè alguna cosa s’ha descobert tard, cal agrair que hi sigui. *Incerta glòria* és una novel·la, una gran novel·la. No sabria dir quins adjectius més li convenen, pel meu gust cap més si amb aquests ens arriquem a restringir o limitar la seva recepció. La gran novel·la és veritat, el romanticisme és mentida. Veritat novel·lesca, és la bella expressió del títol de la primera obra de l’ara acadèmic René Girard –i al meu entendre la millor, perquè és la més sòbria–, *Mensonge romantique et ve-*

rité romanesque (1961). Aquest llibre és un dels grans llibres de l'assaig d'idees del segle xx, Milan Kundera deia que era el millor llibre que havia llegit mai sobre la novel·la. Posats a fer, l'haurem de declarar lectura obligatòria per a tots els crítics literaris? O primer traduïm el llibre i busquem que el seu públic, el que el pot estimar, l'estimi.

La veritat d'una novel·la fa el seu fruit en la ment dels lectors quan el fa. En el silenci i la foscor les arrels foraden la terra. Els fruits es cullen quan es cullen, sempre, però, després d'haver sembrat i plantat. En una carta a Joan Coromines, en Joan Sales li diu: "La pitjor collita és la que no s'ha sembrat mai". Els fruits vénen quan vénen. Ara mateix tenim un bon exemple d'aquests fruits –tardans només per la gent de temps curt i limitats a les novetats– perquè certament l'*Antígona* de Sòfocles no és pas una no-

"dinar de gala". El lector es farà un tip de riure fins a les llàgrimes, i entendrà que els que defensaven el seu país fent de soldats eren com tots nosaltres. Perquè certament, com va glossar filosòficament Jean Lacroix (1964), el gran tema d'*Incerta glòria* és el fracàs, equivocariem, però, la perspectiva si penséssim que aquest fracàs està com cenyit a la derrota militar, que els fracassos en una guerra són els fracassos dels derrotats. Perquè llavors pensariem que la justícia d'una causa i la seva victòria ens asseguraria una glòria certa i no és el cas. Pensariem, potser, que el resultat d'una guerra es pot arreglar a la següent guerra, o en la seva avantsala, que és la política segons l'expressió de Clausewitz⁽¹⁾.

Quan la unitat està en un front mort, els de la comandància de la brigada tenen la idea, la té en Cruells, de fer venir les dones i els fills. Per tal de

“El sistema mecenes-mandarí que ens ha donat en alguns moments agilitat i ens ha permès en moments ben difícils fer ‘com si’ cal que sigui rectificat.”

vetat, ni la traducció que en féu Carles Riba tampoc. Ara és ven al quiosc i pel que sembla es ven bé. Seguiran 50 llibres dels clàssics grecs i llatins en l'edició de la Fundació Bernat Metge. Esperem i desitgem que tinguin un bon èxit. Ens queixem del retard, cerquem culpables o agraïm des de Sòfocles i Carles Riba, als venedors del quiosc, passant per l'esplèndida i valenta iniciativa dels promotors d'aquesta ampliació actual en el temps i en el nombre de lectors. Ara es cull perquè s'havia sembrat abans. El dia 19 de febrer presentarem aquesta iniciativa als estudiants de la Facultat de Filosofia dins el Fòrum Filosofia i Ciutadania.

Per tal d'alleugerir un clima com massa greu, dens, estrafolari i polèmic que potser ha caigut sobre l'opinió que hi ha d'*Incerta glòria*, l'opinió, la imatge, és a dir, el que diuen d'una cosa aquells que encara no la coneixen, potser fóra bona cosa, penso, que la lectura o relectures d'*Incerta glòria* comences sin una estona pel capítol tercer de la tercera part, el

mostrar les "bones maneres", ben diferents de les de la "brigada dels peus plans", amb qui rivalitzen constantment, organitzen un "dinar de gala" en honor de Santa Llúcia, que no és la patrona de la infanteria, en un dia que no és el dia de Santa Llúcia. En el menú tot és com "perdiu sense cols", com "els vermuts sense olives", o té l'origen secret de la "terra de ningú" i el seu misteriós proveïdor: conyac Fundador, aigua de colònia, cafè de la Guinea, i l'amagat polierotikol de la complicitat del Doctor Puig i el Capità Picó. El dinar comença molt bé i acaba com acaba, a còpia d'anar bevent vins de "collita pròpia" i conyac "feixista", s'emboiquen amb les "amígdals" de Letamendi, la pèrfida Albió, Napoleó que està enterrat a la Meca, i un raig d'altres ximpleries. La Marieta, la filla del comandant Rosich, surt amb la veritat històrica "El que està enterrat a la Meca és Mahoma" i causa "un silenci de consternació". La seva mare la renya en nom de l'experiència de l'edat: "I tu ¿què saps,

mena? No tens encara experiència”. La resposta és “objectiva”: “Doncs ho porta el llibre que passem a col·legi”. En Ramonet, el fill d'en Lluís i la Trini, dóna una altra versió de l'objectivitat, sempre n'hi ha més d'una: “En el que passo jo hi ha pintat tot el contrari”. El comandant recorda que hi ha alguna cosa així com la lògica i demana: “tot el contrari de què?”. El metge protesta advocant per l'ordre social: “jestaríem frescos si els llibres portessin tot el contrari”. La cosa segueix amb el mateix estil accelerant-se, fins a la confessió final del comandant: “Oficials, classes i soldats, herois de Catalunya i la República: jestic com una sopa!”. La seva dona el consola amb una gran veritat –no sé si històrica o no–. “No és pas cap vergonya remullar una festa tan sonada. ¡La patrona de la infanteria!”. Posats a fer coses obligatòries, o més simplement recomanacions, als responsables del memorial democràtic, que són a fe massa seriosos, potser, em penso, els aniria bé de meditar coses com ara aquestes.

La mare d'en Joan Sales, Josefina Vallès, germana d'en Gaietà Vallès i d'en Joan Vallès, el qual visqué on ara estem–, la meua àvia, li deia un dia: “Tu Joan, el que de veritat fas millor és fer riure”. També sap fer plorar, pensar i crear àmbits de misteri. Calia, però, em penso, restablir aquest equilibri en la imatge total de Joan Sales.

3. “UN GRÀ DE SORRA EN UNA CATEDRAL” (1937)

Al final d'una llarga carta a Màrius Torres del 2 de febrer de 1937 escrita en una nit per l'alferes sortit de l'escola de Guerra que llavors era Joan Sales, mentre feia guàrdia al front de Madrid, hi trobem com pensa la relació del que podrà ser la seva literatura en el conjunt de la vida catalana. “El ‘gra de sorra’ amb què penso contribuir algun dia a la nostra literatura serà modestíssim, però voldria que, modest o no, servís per a la construcció d'una catedral”. Sobre la imatge de la catedral, exactament sobre la de la cúpula, trobem formulada des de l'humor que ell domina, com hem vist, aquesta voluntat tossuda d'ampliació que és l'eix de la lliçó que hem de rebre de Joan Sales. L'alferes en la nit de guàrdia a Madrid

se les té amb els col·laboradors de *La Publicitat* i uns versos de Josep Carner: salut a la pàtria que encar no és nascuda com l'hem somniada sos fills. Certament, Joan Sales s'oposa als noucentistes, i ho fa amb una certa contundència, les oposicions contundents són, també certament, desagradables i molestes. Pensem una estona, però, des d'on ho fa, quan ho fa, com s'hi oposa i exactament què els hi oposa. Escriu: “Els col·laboradors de *La Publicitat* sembla que només pensin en la cúpula de la catedral com donant per suposat que la futura nació catalana se sostindrà en els aires, feta només de cultura i bones maneres”. Aquestes bones maneres, són les que no tenien els de “la brigada dels peus plans” i que hem vist ara mateix el que els pot passar en un dinar de gala en un front mort de guerra quan es remulla la patrona de la infanteria. La imatge de la cúpula li serveix a ell per tal de descriure les dimensions d'una construcció nacional i a nosaltres per entendre la lògica salesiana d'ampliació de vida. “Una cúpula, si és bonica, fa molta patxoca i almenys una cosa és indiscutible; que constitueix la part més enlairada de l'edifici; però jo em demano, potser precisament per això, si és factible assentar-la sense murs que en suportin el pes i fins i tot, com que tiro per mal pensat..., sense els renecs del mestre d'obres i dels paletes; diu que els que proferia Miquel Àngel mentre construïa Sant Pere de Roma eren d'antologia, amb gran detriment de la cultura i les bones maneres”. La inversió restrictiva i estranya és la de l'estret “unilateralisme cupular” que equivoca el nombre necessari de protagonistes, el temps de l'acció i el lloc en el tot del que cal cercar com a qualitat: “...totes les nacions tenen defectes i seríem ben pàmfiles si imaginàvem que la nostra serà en això diferent de totes les que hi ha i hi ha hagut en el món a fi de fer feliç el ‘príncep dels poetes’ que per cert ens hauria de desxifrar l'enigma d'aquesta mare que encara no ha nascut i ja té fills que la somniem. Abans, en aquells temps endarrerits, eren les mares –les futures mares– que somniaven els fills, però cal concloure a la vista de l'oda pindàrica del senyor Carner que això ara va de tota una altra manera”.

L'humor d'en Joan Sales posa el dit a la nafra, somniar perfeccions ve després d'assegurar existèn-

cies. La carta sobre la que he volgut cridar l'atenció perquè ens dóna el que s'ha de cercar primerament en les interpretacions, les constants d'un autor, acaba de la següent manera: "...i fóra en tot cas un escrúpol de monja que de tant voler una nació sense defectes ens deturéssim de fer-la ¿és que n'hi pot haver cap de pitjor que la inexistència? I vet aquí que l'alba del 3 de febrer ja apunta sobre les cases de Madrid; aviat vindrà un altre alferes a rellevar-me".

S'ha dit que en Joan Sales és sempre un soldat, Ferran de Pol deia que *Incerta glòria* és la novel·la de

“L’humor d’en Joan Sales posa el dit a la nafra, somniar perfeccions ve després d’assegurar existències.”

la generació sacrificada, la del front. Conservaran tota la seva vida la lleialtat als companys morts per la pàtria. Sabem que quan Joan Sales va rebre la Creu de Sant Jordi: “Pel seu exemple de treball i de combat al servei de Catalunya, tant en el camp de la creació literària com en el de les tasques editorials, particularment a través del Club dels novel·listes”, va dir a Núria Folch, la seva dona: “Com sempre... Dels soldats de Catalunya mai ningú no se’n recorda”. L’entristí –i és ben trist– que el seu “combat al servei de Catalunya” quedés reduït en el seu llenguatge de 1937 a un combat en una cúpula penjada als aires, sense rences si hom vol, o amb pocs rences, però mai amb l’amplitud necessària.

La radicació de Joan Sales en la generació dels soldats dels fronts li donarà sempre un rebuig de la fraseologia excessiva i la retòrica altisonant de sensibilitats successives de grandiloqüència buida, el seminarista Cruells ho diu així: “Els himnes patriòtics o revolucionaris del gènere sublim que només cantaven els enxufats de la reraguarda... aquells ‘himnes’ als dels fronts, ens semblaven d’una cursileria insuportable”.

Joan Sales va arribar fins a comandant, la seva unitat va entregar les armes després de passar la

frontera formada i desfilant, els gendarmes francesos sorpresos els van retre honors militars. Ell va fer bé la seva feina.

4. “UN SENGLAR” (1950) QUE EDITA RONDALLES (1949-1954).

Responent a una carta de Xavier Benguerel, Carles Riba diu de Joan Sales: “És home de molt talent i fa grup amb altres joves (relativament) força apreciables. Ara bé, el tinc per una mica extremós. A Mèxic, ha fet, un temps, de senclar; després ha tingut palestres sonades amb certs senclars que encara hi ha allí”. El terme senclar és ben curiós. És un cale semàntic del “jabali” del llenguatge parlamentari de les Corts Republicanes. Benguerel li ha escrit “potser algun dia us entretindré amb algunes frases ben curioses que he rebut d’un senyor Joan Sales. No el conec personalment; em diu que és amic vostre i jutja el que ell en diu ‘catalanisme d’ara’ a base d’unes teories que no em semblen ni massa oportunes ni massa adients pels joves que puguin rondar el seu entorn”. El que és significatiu d’aquesta actitud vigilant i desconfiada de Benguerel és primerament l’alarma enfront de les teories, ¿és que no hi havia res a teoritzar després del Desastre Nacional de 1936-1939, com l’anomenen d’una manera justa els homes dels *Quaderns de l’Exili* (1943-47)? ¿No calia pensar una mica? No hi havia res a eixamplar en una actitud exclusivament literària i “principatina” massa cenyida al que geogràficament és la Catalunya Vella? Res a rectificar? L’altre indicatiu que confirma un possible ressò de les reunions de què ens parlava ahir l’Hilari Raguer és la presència d’uns “joves que puguin rondar el seu entorn”. En aquest moment Carles Riba té uns 57 anys, Xavier Benguerel uns 45, Joan Sales 38, els joves entre 25 i 20 anys. Quan un dinamisme de relleu generacional s’obre, quan una revisió teòrica necessària s’efectua, el que sorprèn és aquest primer reflex de desconfiança espantada. Si els calia fer repicar campanes davant la vida que s’obria als seus peus! Riba resta encuriós i tranquil·litza Benguerel molt a mitges: “Sí, entreteniu-me, en una carta pròxima, sobre les seves teories; no se m’ha obert

gaire en aquest punt; i podeu comptar que en les converses que ací es tenen, sota impressions directes i desagradables, l'humor sovint s'esplaia i es tendeix a trobar-lo, de moment, just." Aquest "de moment" és tot un poema. Com aquell qui diu, una sentència de llibertat vigilada.

Un cercle literari és un cercle literari, ni més... ni menys. Si és una mica exclusiu, i fins i tot elitista, doncs, és una mica exclusiu i tampoc no passaria gran cosa si no fos que una part és pren pel tot i empetiteix el país. Si una cosa està empetitida, s'ha d'ampliar. El problema de la part que es pren pel tot no és que no hi hagi mil maneres de defensar, valorar, i agrair en cada cas, el que la part és com a part. El que li cal és deixar de prendre's pel tot. Únicament aquest, i cap altre, és el problema dels ribians dels anys 50 i anirà essent el problema de les successives versions del mateix fenomen, cada cop menys excusable a mesura que les condicions per tal d'eixamplar el joc siguin més favorables. Tampoc cal exigir a cap "part" o "família espiritual" –en la humana mesura en què n'hi ha d'haver de distintes– que sempre vetlli per tal d'endreçar el tot i portar-lo a les seves possibles dimensions màximes, n'hi ha ben bé prou que no ho obstaculitzi quan en vegi els senyals.

Els senyals que feia el senglar vigilant eren editar rondalles per a infants. Vet-ho aquí. Carles Riba informa a Xavier Benguerel: "Està en una editorial –Ariel– i ha fet publicar allí un llibre de rondalles (Lull, Mistral, Verdaguer) amb un pròleg meu. Potser l'únic llibre per a infants en català aparegut en aquest calamitosos període"⁽²⁾. El llibre a què es refereix Riba és el primer d'una sèrie i fou editat l'any 1949, en seguien un cada any fins l'any 1954 l'adaptació per a infants del *Tirant lo Blanc* amb un pròleg de Ferran Soldevila. *Rondalles escollides de Guimerà, Caspeponce i Alcover* (1950), *Rondalles gironines i valencianes* (1951), *Rondalles d'ahir i avui* (1952). Per tal de doblar la lògica de l'ampliació de vida que significava atendre amb preferència els més joves, operava també la pràctica del respecte a la integritat del domini geogràfic de la llengua. En el prefaci al tercer volum escriu: "Amb els dos primers volums havien quedat representades moltes de les nostres variades regions: les Illes Balears amb Ramon Lull i Antoni Maria Al-

cover, la regió central o barcelonina amb Verdaguer, les terres de Provença i de la Catalunya francesa amb Mistral i Esteve Caseponce, la Catalunya Nova (o sigui la que s'estén al sud-oest del Llobregat) amb Guimerà –el qual, d'altra banda, per la seva naixença a les Illes Canàries, on va viure fins als deu anys, podem dir que també representa els catalans d'ultramar, avui en dia tan nombrosos.

Abans que cap altra cosa, i perdoneu, el meu oncle Joan és sempre per a mi qui narrava aquestes rondalles any darrere any quan ens portava d'excursió amb els meus germans, germanes, cosins i cosines als estius de Vallclara de la meva infància. Les excursions reines eren: per solemne, el Monestir de Poblet, amb les tombes dels nostres reis, dels qui ens explicava les històries, i per màgica l'anada a la “cova dels lladres” prop del Mas de la Llana. En tornant d'haver entrat a la cova, s'hi entrava reptant i cap enrere, Joan Sales es reservava les històries de més misteri i por pel final, prop del pla de la Bela, quan enfosquia i anàvem arribant al poble. A causa de la seva dedicació a la toponímia, una excursió amb l'oncle Joan tenia garantit saber sempre el nom del terreny que trepitjaves. Mai em va semblar que s'assemblés a un senglar.

5. UNA “CUIRASSA PROTECTORA DE SENTIMENTS MÉS ÍNTIMS” (1945).

El sistema mecenes-mandarí que ens ha donat en alguns moments agilitat i ens ha permès en moments ben difícils fer “com si” cal que sigui rectificat. En cas contrari, la sana existència d'un públic general i un públic natural de cada cosa determinada s'esllanguirà en un munt d'agitacions entre entesos i una indiferència del públic més general. Al poble se'l condemna a un constant entreteniment de baixa volada o a la complicitat passiva de clients d'una agitació més o menys ideològica, més o menys lligada a les turbulències de la política espanyola. Fixem-nos que Riba li diu a Benguerel que Joan Sales “ha fet editar”, es confon, no havia fet editar res, ho editava. Els mandarins fan editar, els editors editen. No és just tampoc reduir la tasca editorial de Joan Sales a la novel·la. A més dels seus treballs en la *Historia de*

España i la *Història dels Catalans* de Ferran Soldevila, i l'edició d'obres de Carles Cardó, convé atendre també a l'altra col·lecció del Club Editor, El pi de les tres branques, per tal d'entendre aquesta recerca constant d'un públic més natural, menys sofisticat i més ampli. Ara parlaré de dos títols: el primer és un llibre de l'historiador Ferran Soldevila, *Què cal saber de Catalunya?*, el segon de Joan i Jacint Reventós, *Dos infants i la guerra*. El que vull dir sobre el primer és que aquest llibre publicat l'any 1968 fou un encàrrec per tal que les lliçons d'un mestre arribessin a més gent, l'autoritat de tota una vida de bon historiador d'ofici arribava al màxim de gent possible per tal de mostrar-los què era el seu país. En una carta de 18 de setembre de 1970 l'editor que editava li retia comptes a l'autor d'11.080 exemplars venuts⁽³⁾. Mentrestant el sistema mecenes-mandarí donava a l'historiador un bon disgust. Deixem la paraula a l'historiador Albert Balcells: “En els seus darrers temps, Ferran Soldevila tingué un desengany. S'havia insinuat que se li concediria el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, creat el 1969. No fou així i la mort se l'enduia el 1971 sense que el jurat tingué l'oportunitat d'atorgar-li el reconeixement que el guardó comportava”⁽⁴⁾. Hi ha una major possibilitat d'agraïment, d'eficàcia i amplitud en maneres de fer distintes a un repartiment d'honors convulsiu que distreu molt els jurats i els seus confidents.

Llibres com *Nit de Reis* (1966) de Ramona Via o *Dos Infants i la Guerra* de Joan i Jacint Reventós mostren bé quina és sempre la sensibilitat de Joan Sales davant la Guerra. La lliçó l'havia tret ben aviat, un editorial de desembre de 1945 als *Quaderns de l'Exili* la defineix amb claredat. Cal una major amplitud interior per tal d'afrontar certes qüestions. Una “devoció” afectada sempre separa. Permet intensificacions de grau divers en les proclamacions per tal que els compatriotes rivalitzin entre si. “El que la nostra Pàtria necessita és oblidar –de cor, generosament– els odis que la guerra civil espanyola va portar fins ella. Mai més mentalitat de guerra civil!, Però, alhora, no necessitem pas menys l'adveniment d'una exigència patriòtica que digui pa al pa i vi al vi. “Oblidar odis i parlar clar.” Un programa difícil, “una mica extremós” per a algunes sensibilitats,

però, era, i és, absolutament necessari. L'observació dels que feien *Quaderns de l'Exili* (1943-1947) és fina: “el catalanisme era una cuirassa protectora de sentiments més íntims: els sentiments de Pàtria”. No són els *ismes*, cap d'ells, el que pot orientar-nos, ens cal un terreny més ample on aquests *ismes*, millor dit, les persones que diuen seguir-los, conflueixen. L'editorial que comentem acaba citant el “nostre gran mestre”, el mestre comú dels que feien *Quaderns* era l'Àngel Guimerà: “I llavors ja no tindrà raó de ser el Catalanisme, perquè Catalunya, senyora d'ella mateixa, serà sols catalana com en sos millors dies”.⁽⁵⁾

Incerta glòria, amb la seva veritat novel·lesca, és un bon punt de partida per tal d'intentar enlairar el tractament del que se'n diu memòria històrica des d'una dimensió tràgica; una de les paradoxes de la nostra situació com a poble és que amb tantes tragèdies com hem passat tinguem tan poc sentit del tràgic. Em penso que ara ens és essencial, a tots els països europeus, formar tota una generació d'estudiosos que s'aproximi al passat tan violent de tots els pobles europeus amb rigor històric, erudició, i un bon sentit de com cal tractar el fons de misèria i de grandesa de la naturalesa humana.

NOTES:

1. René Girard, Achever Clausewitz, *Entretiens avec Benoît Chantre*, París, Editions Carnets Nord, 2007 (és una reflexió sobre l'horitzó de violència sempre inherent a la vida europea).
2. Carta de Carles Riba a Xavier Benguerel, dins Xavier Benguerel, *Memòria d'un exili. Xile 1940-1952*, Barcelona, Edicions 62, 1982, p. 232. També a IEC, *Cartes de Carles Riba, II: 1939-1952*, Barcelona, 1991, pp. 453-54.
3. Carta de 18 de setembre de 1970, dins Enric Pujol, *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània* (1995, Pròleg d'Antoni Simon i Tarrés, p. 370).
4. Albert Balcells i González, *Ferran Soldevila i l'Institut d'Estudis Catalans* a Institut d'Estudis Catalans, *Memòria 1995-1996*, p. 176.
5. *El catalanisme ha mort: ¡Visca Catalunya!*, *Quaderns de l'Exili*. Editorial del núm. 17, pàg.1 (desembre de 1945), també es pot trobar a Josep M. Ametlla, Lluís Ferran de Pol, Raimon Galí, Joan Sales, *Els “Quaderns de l'exili”* Col·lecció “eixos”, 15. Barcelonesa d'Edicions, 1994).

COL·LECCIÓ REALITAT I TENSIONS

barcelonesa d'edicions

DARRERS TÍTOLS COEDITATS AMB PÒRTIC

L'HOME DISLOCAT

Nicolas Grimaldi

L'ALTRA VIA DE LA SUBJECTIVITAT

*Sis estudis sobre el subjecte
i el dret natural al segle XVII*

Yves Charles Zarka

LES GANES D'APRENDRE

*Lectures, reflexions i experiències
d'un mestre*

Jordi Galí i Herrera

TEOLOGIA POLÍTICA DE PAU Schmitt, Benjamin, Nietzsche, Freud

Jacob Taubes

C/Aragó 287 3r 2a B 08009 Barcelona
Tel.: 93 488 09 00 Fax: 93 215 87 68

QUAN JOAN SALES
ESCRIVIA LES *CARTES*
A MÀRIUS TORRES

JOAQUIM FERRER

Polític i Historiador

La meva esperança és
la guerra europea; si resistim fins
a donar-hi temps, la nostra
victòria és segura.

El llibre té una vocació pública. Normalment, qui l'escriu es proposa divulgar el seu pensament sobre una determinada qüestió, però hi ha llibres que ho han arribat a ser, no diré que per casualitat, però sí perquè s'ha considerat que calia aplegar uns escrits en aquest format, encara que no haguessin estat pensats per a això.

Aquest és el cas del llibre que formaren les cartes que Joan Sales, durant els anys de la Guerra d'Espanya (1936-1939) i els primers anys de l'exili a la República Dominicana, envià a l'amic poeta Màrius Torres. Les cartes, com podem suposar, no tenien altre objectiu que intercanviar opinions i descripcions dels fets que vivien. És ben segur que Joan Sales mai no imaginà que aquell conjunt de fulls escrits en els diversos fronts de guerra en què participà serien un dia un llibre d'interès pel testimoni que oferien. Segur que per part de Màrius Torres, les cartes de resposta que es perderen en les vicissituds de la guerra tampoc no tenien el propòsit d'esdevenir un llibre. Eren, unes i altres, el comentari sobre el que vivien i el que desitjaven. En aquest sentit, és ben significatiu el que Sales li escriu (19 d'octubre de 1937): "Tu i jo publicarem els nostres versos després de la guerra; ara em semblaria frívol que ho féssim" i unes setmanes després insisteix, "Tu i jo publicarem els nostres versos un cop guanyada la guerra" (7 novembre 1937).

Així doncs, el propòsit de les *Cartes a Màrius Torres*, que són el conjunt de les que envià Joan Sales, no ens eren destinades: eren el comentari privat entre dos catalans que vivien apassionadament els esdeveniments que trasbalsaven Catalunya aquells anys. No tenien el propòsit de ser una memòria del que vivia l'autor, com ho són el *Dietari de Guerra* (1938-1939) d'Edmon Vallès o el *Diari de Guerra* de Pere Tarrés, i com és clarament l'obra de Raimon Galí que en la sèrie "Signe de Contradicció" dedica quatre volums a explicar-nos la seva experiència en aquella guerra i les dades i reflexions que ens ajuden a entendre'n les claus profundes. No, les *Cartes a Màrius Torres* no eren en els seus inicis, quan s'escrigueren, res més que l'intercanvi d'impressions i comentaris sobre els fets greus que vivien, però la singularitat d'aquesta correspondència i, natural-

ment, el que s'hi diu i la profunditat de les seves reflexions és el que n'ha fet un llibre molt recomanable per a comprendre aquella tragèdia que deixà Catalunya malferida.

Concretament, Joan Sales explicà en una nota introductòria a la primera edició de les *Cartes a Màrius Torres* que "tornat a la pàtria el 1948 vaig trobar en canvi, al sanatori de Puig d'Olena, curosament conservades les meves cartes; ell les havia aplegades en un lligall abans de morir amb l'encàrrec de donar-me-les". Durant els anys de la dictadura franquista fou impossible la seva publicació, que finalment es féu el 1976 per part del Club Editor. Club Editor reedità el llibre el 2007, edició que és la que es troba en les llibreries en l'actualitat.

LES IDEES I ELS FETS

Joan Sales formà part dels joves que el 1936 decidiren incorporar-se a l'Escola de Guerra, fer els cursos intensius que s'hi establiren i sortir-ne amb el grau d'oficial cap al front. Tot això enmig de les grans convulsions de tota mena que sacsejaren Catalunya. En aquella circumstància, escriu a Màrius Torres: "tot és tan confús, hi ha tantes coses estranyes barrejades amb els nostres ideals, tantes banderes exòtiques al costat de l'única que té sentit als nostres ulls. L'únic que podem fer és seguir disciplinadament la bandera catalana allà on onegi, tot aclucant-los a tota la resta" (5 de gener 1937).

Els fets entretant s'havien anat descabdellant; concretament, de la sublevació a Barcelona el 19 de juliol de 1936 en comenta: "Tots els testimonis concorden que en el primer moment, quan tot just clarejava l'alba del diumenge 19 de juliol i els regiments sublevats sortien de les casernes per ocupar els punts estratègics de Barcelona, només tingueren enfront seu la guàrdia d'assalt catalana; no fou fins hores després, quan ja els havia vençuts virtualment si bé alguns combats s'allargassaven, que aparegué el paisanatge. Si entre aquest hi hagué morts i ferits (no pas tots de la FAI), és perquè forçosament n'hi ha d'haver entre una turbamulta desordenada de civils que es fiquen a fer nosa entre dos cossos armats

que es combaten; només que les bales perdudes ja ho explicarien” (8 de maig 1937).

Joan Sales fou enviat primer com a oficial a la Columna Durruti que, formada per anarquistes, consideraven els oficials com a “tècnics”; posteriorment fou incorporat a la 3oena Divisió i finalment a la 95 Brigada Mixta-6oena Divisió. El 1938 fou ascendit a capità i el gener del 1939 a comandant.

Les cartes tracten extensament la vida a les comarques catalanes de l'Aragó on lluiten i escriu: “Per què el nostre govern no ha fet res per legalitzar-ne l'annexió, almenys pel que respecta a la zona on es parla la nostra llengua?” (17 de maig de 1937). No hi manquen descripcions de la geografia on viuen, els Monegres, i escriu: “El silenci de l'estepa és colpidor; no se sent res. Només, quan cau la tarda, la música dels grills. La terra és grisa, lleugerament ondulada, amb algun que altre petit monticle; ni un arbre que trenqui la perspectiva sense fi. Els romansins, de lluny, semblen arbres de tan baixa que és la vegetació general, feta de petites mates de farigola (n'hi ha tanta que el seu perfum amarg és el que predomina) i grans extensions d'esparg que semblarien sembrats si no fos pel seu color bru i l'aspecte desigual d'herbei inculte. A la Sierra de Alcubierre hi ha savines; no es coneix altra mena d'arbre a la comarca” (18 de maig de 1937).

Les vicissituds de la guerra el porten a diverses posicions, intervén en avanços i en retrocessos, fins que el front es trencà el 9 de març de 1938 com a resultat d'una potent ofensiva de l'exèrcit franquista: “Aproximadament a migdia, totes les nostres fortificacions, fetes amb tantes suades al llarg de l'hivern, havien estat destruïdes, els parapets arrasats, volats els nius de metralladores, les filferades desfetes. La infanteria enemiga avançava protegida per masses de tancs de muntanya que nosaltres no havíem vist mai ni teníem idea que existissin; unes tanquetes capaces d'enfilar-se rostos amunt com si res. Nosaltres havíem improvisat unes segones fortificacions, des de les quals ens defensàvem com podíem”. Més endavant conclou: “l'ensulsiada del front d'Aragó havia estat completa” (25 de març de 1938).

Unes setmanes després Sales comenta al seu amic: “M'impresiona la confiança amb què con-

temples els esdeveniments. De bona gana ho oblidaria tot, començant pel mapa, per poder-me-la encomanar. La meua esperança és la guerra europea; si resistim fins a donar-hi temps, la nostra victòria és segura. Per a altres contingències, és a dir, si no hi ha guerra general, crec que França és un país que ens queda força a la vora i potser seria un digne marc per a la continuació –provisional– de les nostres vides, força més accidentades que no hauríem desitjat mai” (30 abril 1938).

En aquesta mateixa carta explica com s'ha assabentat per un soldat de l'afusellament de Carrasco i Formiguera: “Sentint aquest soldat, que es veu que n'és (d'Unió Democràtica de Catalunya), em feia l'efecte com si aquest partit hagués pogut ser aquell que jo buscava, però ara ja és massa tard. Ara només podem pensar en la guerra, en l'esforç desesperat que caldria fer si és que encara volem guanyar-la, ¡el sacrifici de tantes vides haurà resultat ben inútil si la perdem! Catalunya serà esclavitzada altra vegada i qui sap per quant de temps; Felip V quedaria pàl·lid. Tot un segle de renaixença se saldaria amb un desastre de proporcions incalculables”.

A les acaballes de la guerra escriu: “De sis nois que érem en quedem la meitat. Som una família excepcional sota aquest aspecte? Em temo molt que no. Entre els assassinats a la rera guarda i els morts als fronts de guerra o en aquests camps de concentració del doctor Negrín dels quals ni sospitàvem l'existència, Catalunya haurà sofert una davallada esglaiosa, la sola batalla de l'Ebre sembla que ens ha costat cent mil vides” (6 de gener de 1939).

Ja a l'exili, primer a França, continuen escrivint-se, ara utilitzant la llengua francesa, perquè el català era prohibit també en la correspondència, i a partir del gener de 1940 des de San Pedro de Macoris a la República Dominicana, on els esdeveniments portaren Joan Sales, la seva esposa i la filla.

En aquella illa, els Sales es guanyaren la vida fent classes “de tot”, com amb ironia explica en alguna ocasió. Malgrat la relativa comoditat en què vivien, Joan Sales mai no es resignà a la vida tranquil·la que podia fer. Les cartes descriuen l'illa i la seva gent, la dictadura de Trujillo que ironitza en uns versos:

*Oh, combien les pays sont heureux et opimes
Qui ont des Caudillos et Généralissimes;
Pourrais-je les chanter avec mes pauvres vers,
Ces Francos surhumains, ces Trujillos sublimes,
Qu'avec des yeux d'envie contemple l'univers?*

Durant setmanes espera impacient l'arribada de l'autorització per instal·lar-se a Mèxic, on creu que podrà ser més útil a les accions que cal emprendre des de l'exili: "Mentrestant fem gestions per anar a Mèxic, on hi ha una nombrosa i recent colònia estoniana. Imagino que hi deu haver molts ex-combatents i qui sap si amb ells es podria organitzar alguna cosa que donés sentit a aquest exili ¿a què, sinó, haver-nos exiliat? Tinc la convicció absoluta que si no intervenim, en tant que estonians, a la guerra, el dia de demà la "taula de la pau" serà la d'en Bernat que 'qui no hi és no hi és comptat', i és d'aquesta convicció que neix el meu desfici ¿no estem perdent de la manera més miserable una ocasió única? (16 de març de 1941).

La darrera carta d'aquesta correspondència que trobem en aquest llibre és la que escriu Sales el 20 de novembre de 1941 encara a Macorís. Sales comenta la poesia de Màrius. Concretament es refereix al poema prou conegut actualment de "La ciutat llunyana" i escriu: "A la primera lectura no em va agradar i em sembla que t'ho vaig dir: no hi sabia veure més que una imitació de Verdaguer. Després m'hi he reconciliat. És un poema noble (em sembla que aquest és l'adjectiu que més li escau), l'estil del qual potser podries millorar però que en tot cas no pot mancar en un recull dels teus versos. Correspon a un moment de la nostra història, i quin moment! Amb quanta emoció el llegirà d'aquí a cent anys la nostra descendència...".

Finalment, el 12 de febrer de 1942 els Sales arriben a Mèxic. El 29 de desembre morí Màrius Torres.

Les dues edicions que fins ara s'han fet de *Cartes a Màrius Torres* comprenen també el seu llibre de poemes *Viatge d'un moribund*, amb poemes datats del 1935 fins al 1951. Són un gran complement de les "Cartes", que segueixen paral·lelament la trajectòria que s'hi expliquen. Les "Cartes" en llenguatge di-

recte i precís i la poesia amb el to líric i profund de Joan Sales a Màrius Torres.

EL BATEC DEL QUE ÉS AUTÈNTIC

Hi ha llibres extraordinaris que són presentats al lector amb les tècniques pròpies de l'escenificació o de la simbologia. Són estratègies per a desvetllar l'interès. En les *Cartes a Màrius Torres* no hi ha ficció, és la realitat més crua la que se'ns descriu, el que s'hi explica és la terrible experiència que viuen uns catalans amb conviccions enmig d'una de les pitjors crisis que afectaren la Catalunya del segle XX, l'impacte de la qual fou difícil de superar i que aquest llibre ens dona per aprendre'n la lliçó.

**LA INCERTA GLÒRIA
DE JOAN SALES,
O LA LLUM D'UN MÓN
DESVENTURAT**

MERCÈ BOIXAREU

*Catedràtica de Filologia Francesa i Vicerectora 1a
de Formació Continuada i Extensió Universitària, UNED*

Novel·la d'amor, de guerra,
però sobretot de mirades interiors
que en fan, també, una obra
existencialista, amb torbadores
i pregones implicacions
metafísiques.

“–Poc després de tornar de l'exili, va venir i em va demanar les cartes que m'havia escrit durant la guerra. Què havia de fer? Eren les seves, els hi vaig donar –i amb veu indignada, afegí– I mira què n'ha fet!

–Què n'ha fet?

–La *Incerta glòria!*”

Per a Mercè Figueras, l'amiga corresponent de Puig d'Olena, el fet de transformar en públic, encara que fos en forma de novel·la, uns textos que pertanyien a l'àmbit privat, era inadmissible. Formava part de les “indiscrecions” a les quals la tenia acostumada l'amic Joan Sales. Jo, tot i celebrant la dita indiscreció, no vaig gosar preguntar res més i ara me'n peneixo. Perquè si bé la Núria Folch ens explica amb precisió els avatars de les diferents edicions, poc sabem del procés de producció d'aquestes, les motivacions, les vinculacions de l'obra amb la biografia de l'autor, els possibles models reals dels seus personatges. Les cartes de la Mercè devien afegir-se, en la inspiració i els materials de l'autor, a les d'altres corresponents. Núria Folch relaciona l'obra amb la relectura de les *Cartes a Màrius Torres*, les que els dos amics s'escriuen durant i immediatament després de la guerra: “També ens diu (Sales) que havia llegit les cartes ‘amb l'emoció de tot allò que m'evocaven’. Amb aquesta mateixa emoció començaria a projectar *Incerta glòria*, una novel·la on els esdeveniments de fons i els personatges secundaris són com fotografies amb algun retoc, i els protagonistes, combinacions de diverses persones reals –tots ells amb bastant, o molt, o moltíssim de Joan Sales mateix” (Núria Folch, “Notícia” a Joan Sales, *Incerta glòria*. Seguida d'*El Vent de la Nit*, Club Editor, 2a. edició definitiva en aquesta col·lecció, 1999, tercera reimpressió, 2010 –citem per aquesta edició).

No voldria estendre'm en la doble complexitat de la producció i de les edicions d'aquesta obra, tot i que, com a lectora, les he anat seguint des de la primera edició de 1956 fins a la que suara hem citat, passant per les intermèdies, concretament la segona edició de febrer de 1969. En l'Afegit a aquesta 2a. edició, l'autor comenta: “Afaneyem-nos a dir que no tota la diferència d'extensió correspon a supressions d'aleshores; [es refereix a la publicació de la primera

edició] hi ha llargs passatges afegits després, coses que he anat escrivint al llarg d'aquests anys d'aparent silenci”.

En faré un recorregut purament textual, a partir d'aquesta última edició de 2010, fixant-me especialment en les veus narratives amb les quals l'autor ha organitzat les diferents parts de l'obra, destacant alguns dels que em semblen els principals punts d'interès d'aquesta novel·la d'amor, de guerra, però sobretot de mirades interiors que en fan, també, una obra existencialista, amb torbadores i pregones implicacions metafísiques.

El text s'inicia com una novel·la epistolar, que serà crònica de guerra, en la veu del tinent Lluís, en el moment en què està pendent que el destinin a un nou batalló, mentre que en l'espera “haig d'anar matant el meu avorriment en aquest poble”, Castel de Olivo. Les cartes s'inicien al juny (de 1937) i hi evoca els onze mesos viscuts ja de guerra. El destinatari és un germà, poc present narrativament, confident fiable i contrapunt ideològic, que es fa palès des de les primeres ratlles: “No ho neguis, la nostra família et feia tant fàstic com a mi; i et vas fer germà de Sant Joan de Déu per la mateixa raó que jo anarquista” (p. 26).

Destaquem d'aquesta primera part les magnífiques descripcions dels paisatges de l'Aragó, pregonament viscuts i interioritzats, font contínua de reflexions vitals –“el núvol i la roca”– però també transcendents, com la que genera el descobriment de la buitrera:

“Aquella buitrera m'entrava molt endins; l'aridesa d'aquells ossos em feia sentir una set indefinida i em venien a la memòria unes paraules d'en Soleràs: ‘Una set immensa, una gota d'aigua per apagar-la, aquí ho tens tot; l'infinitament gran i l'infinitament petit’” (p. 46).

El personatge de Soleràs, que es reclama des de les primeres ratlles de la novel·la (“Pensava trobar en Juli Soleràs”, p. 25), és el contrapunt dialèctic del narrador i porta un dels fils de connexió (o de vòluda inconnexió) que travessen tota l'obra. D'ell es contenen històries estrambòtiques que el fan aparèixer com un personatge fonamentalment àcrata, contradictori, fins i tot grotesc, lliure, d'una llibertat que

dóna lloc a un tipus de pensament que fluctua entre la pregonesa i la pura *boutade*. En aquesta primera part, Soleràs funciona com una mena d'“altre jo” d'en Lluís, però un “altre jo” no reflectant, sinó de contrast. Ell pensa i diu el que Lluís no gosa ni pensar ni dir, però en els pensaments de l'altre hi ha un tipus de veritat que és el que motiva la “necessitat” que tots tenen d'aquesta figura, que genera contínuament, per esperit de contradicció, la dialèctica interpretativa dels fet terribles que es viuen en aquesta guerra absurda. Ja en aquesta primera part són importantíssims els diàlegs que reprenen les idees, sempre provocatives, del personatge i que sovint s'acaben amb un “estàs boig” i que més tard es reprenen amb una frase freqüent: “En Soleràs tenia raó”.

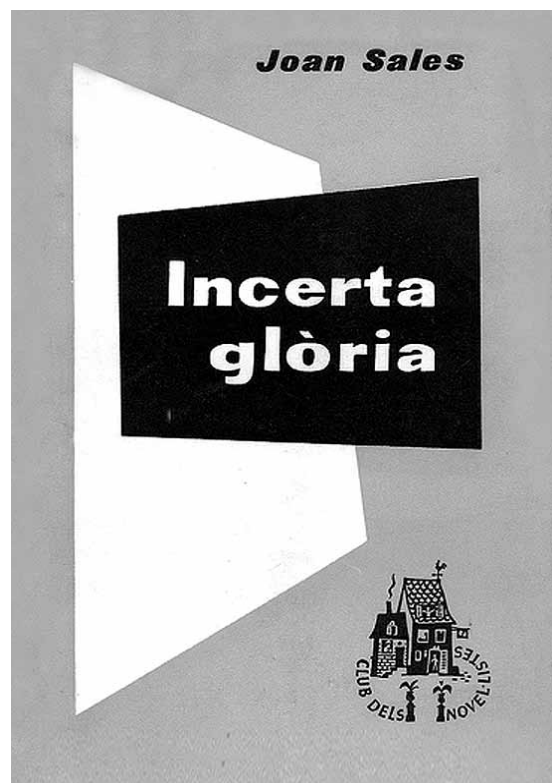
A les descripcions del paisatge i dels pobles d'aquesta primera part, s'afegeixen les descripcions del monestir, saquejat i profanat pels anarquistes, l'episodi del castell i de la carlana que desperta la passió del protagonista, les dels habitants del poble i les dels altres components del regiment, amb escenes sovint grotesques que culminen en la terrible descripció de la batalla: la seva rudesia, la seva crueltat i, com a gran *leitmotiv* de tota l'obra, la reflexió, que és també vivència de la guerra, sobre l'obscur i el macabre, “la mort i el seu contrari”, com a principi i final de la vida, única certesa d'una existència absurda que s'acompanya de la recerca vaga de la “incerta glòria d'un dia d'abril”, citació de Shakespeare, que obsessiona aquesta joventut abocada a l'experiència de la guerra.

L'enamorament boig de Lluís per la carlana, que el porta a falsificar uns documents perquè aquesta pugui mostrar la legitimitat dels fills tinguts amb el carlà, assassinat pels anarquistes, suposa una infidelitat envers la seva dona, la Trini, la qual l'espera a Barcelona, amb el seu fill Ramonet. La segona part de l'obra són les cartes que la Trini ha enviat a l'amic Soleràs i que aquest fa arribar a Lluís per tal de fer-li prendre consciència del seu oblit culpable.

En aquesta segona part, la força interlocutòria del relat epistolar és més important que en la primera, perquè el destinatari, que comença sent l'amic-germà confidenciat, s'acaba revelant com a enamorat i

pretén fer seva la dona de l'amic Lluís, del qual ha desvelat la suposada infidelitat.

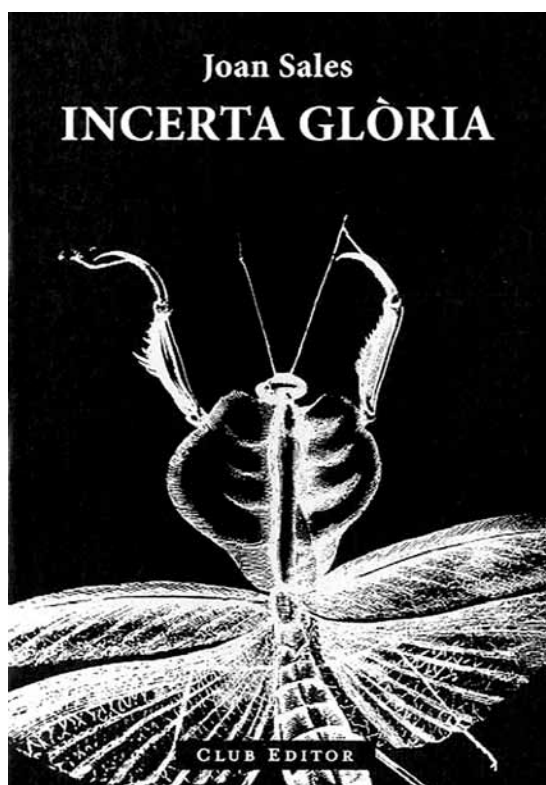
Les cartes de la Trini mostren la soledat pregonesa dels milers de dones que tenen els seus homes al front. Tot i que viu en una torre de la part alta de Barcelona, és una altra Colometa que lluita contra la fam que es viu a la ciutat durant la guerra, tractant d'alimentar el fill petit. Anècdotes com el difícil transport d'un sac de patates i el robatori per part d'en Soleràs d'uns pots de llet, funcionen

com a emblemes del patiment d'aquestes dones, al qual s'afegeix l'horror dels continus bombardeigs. La correspondència amb l'amic permet, a més, un *feed-back* envers el passat universitari del temps de la República i fins mirades a episodis anteriors de la història de Catalunya.

És una veu autèntica, lluitadora, innocent, la de la filla d'una família anarquista, pura, com el pare, el vell Milmany, que de fa contrapunt als horrors provocats per aquests militants o a les derives inte-

ressades del germà Llibert, que el converteixen en figura de l'instigador de crims i revoltes. La figura convencional de la mare mostra que la incomprensió d'uns esquemes llibertaris són equivalents a la que es dona en uns esquemes burgesos i religiosos, i es fa palesa en l'episodi en què queda sobtada i "escandalitzada" amb el baptisme de la Trini. La conversió d'aquesta al cristianisme està encoratjada indirectament per l'amic Soleràs i moguda sobretot, exemplarment, pel pare Gallifa, figura de

jesuïta, d'una religiositat entregada, que plana per tota l'obra com a model contagiós d'un cristianisme autèntic.

Una altra figura emblemàtica, menys important, és la de l'oncle d'en Lluís, el tiet Eusebi, "fabricant de fideus i macarrons", figura prosaica que representa l'esforç treballador de la burgesia catalana davant les infules "aristocràtiques" de la branca paterna d'en Lluís –ambdues, però, perseguides en les revoltes que acompanyen la guerra.

A la tercera part, la veu narrativa es cedeix a Cruells, l'altre amic, fins ara a l'ombra de la seva condició de seminarista i alferes de sanitat. No hi ha interlocució, ni pròpiament memòries. Aquesta veu ens relata els fets viscuts al front, inicialment front mort, amb tot el grotesc intercanvi de mercaderies amb els "altres", la vida expectant de soldats i oficials, fins a l'embranchida de l'atac final i, altra vegada, la crueltat dels combats, la mort, l'abandó dels ferits i la retirada republicana, penosa, duríssima, en la qual seguim durant molts dies aquests soldats republicans perduts per terres desconegudes.

L'interès del personatge de Cruells en aquesta tercera part resideix en la seva funció de testimoni dels fets i, alhora, en la seva voluntat "adjuvant" de la situació d'en Lluís i la Trini; la funció principal és, però, la de transmetre la dimensió metafísica que la seva condició religiosa dona a les vivències personals i col·lectives:

"Els mesos passaven i als 'crits estranys' del principi succeeixen altres 'crits estranys'; un s'hi perdia, no hi comprenia ja res, un es trobava més i més cansat i desencantat. Tant sacrifici, tanta sang, tant esforç, i per què? ¿Què defensàvem? ¿Per què no era restablerta la llibertat del culte catòlic, que era el de la majoria dels catalans? Hi havia moments en què sentia com un remordiment o un dubte de pertànyer al cantó republicà" (p. 393).

Aquests dubtes, la confrontació amb tantes contradiccions, són els que mouen la seva veu en la quarta part, les Últimes Notícies de les primeres edicions, presentades després amb el títol El Vent de la Nit. És certament un text molt diferent de les tres parts anteriors: el temps de l'escriptura narrativa correspon a un després de la guerra que va fins a una data molt significativa. La subratlla el mateix Sales en el ja citat Afegit de la segona edició: "He afegit un últim i extens passatge: aquell que, com veurà el perspicaç lector, duu una data tan recent com és el 26 de gener passat"; 26 de gener, la caiguda de Barcelona, i l'edició és de febrer de 1969! La veu és la mateixa, però l'estil canvia, no sols perquè el narrador té ara 50 anys, trenta anys després de les seves vivències de guerra. Narrativament, les noves formes de diàleg interior, d'una escriptura que re-

flecteix els moviments del pensament, que barreja records amb vivències presents, onirisme i realitat, són molt freqüents en la literatura dels anys 60, i són l'estil adient per al relat d'aquest "neurastènic" Cruells de la postguerra. Confrontat amb els seus records i els que proporciona una nova veu, la del "fantasma" Lamonedada, seguim amb ell l'esdevenidor dels diferents personatges de les tres primeres parts. Creiem per aquesta raó que, si bé *El Vent de la Nit* és un text diferent, pertany plenament al conjunt d'*Incerta glòria* i n'és inseparable, no solament perquè se'ns hi aclareix el destí dels personatges de l'obra, en Lluís i la Trini, en Soleràs, el comandant Picó, sinó perquè tot l'absurd, el grotesc i les injustícies d'aquesta postguerra no es poden entendre sense l'enfonsament dels ideals, l'esperit solidari amb què Cruells i els seus han viscut la guerra. No es tracta d'Història, sinó de les històries interiors de cadascun dels personatges, sobretot dels tres amics i la Trini, històries de mort, d'exilis, de retorns fugaçs i desenganyats; històries també de vileses i traïcions, com les de Llibert i Lamonedada.

L'autor ha guardat la veu de Cruells perquè és ell qui, en la seva fe, està confrontat a aquesta Església que s'imposa, que s'identifica amb el vencedor, amb l'ocupant, i que no té res a veure amb la fe i el cristianisme de Cruells. Ja en la tercera part, l'opció religiosa s'aferma en el dolor, en la condició de vençut, en la mort –morts absurdes i injustes que fan descobrir el possible sentit de la mort del Crist. La fe és una opció salvadora davant l'absurd i el no-res. Quedava ja molt explícit en la conversió de la Trini.

Ara, però, aquest cristianisme no es pot identificar amb el d'una Església estranya al poble i victoriosa. Cruells perd la fe, i en la seva davallada coneix un món de desgràcia en què, més tard, hi trobarà també el Crist. El retroba en l'aparició misteriosa, deliri o somieig, de mossèn Gallifa. Contínuament, en un text extremadament ric i complex, sentim ressons de Baudelaire i Dostoievski, tan cars a l'autor. Ho seguim en les paraules que adreça mossèn Cruells als fidels:

“–Tants horrors hem hagut de veure damunt d'aquest món desventurat! I el silenci del Senyor arriba a semblar de vegades còmplice (...). Si Tu ho

sabies, Senyor! Perquè l'Anticrist et segueix com si fos la Teva ombra i mentre Tu calles ell parla, i Tu, Tu el deixes parlar i regnar (...). ¡Senyor meu i Déu meu! Si n'hem vist d'atrocitats damunt d'aquest món desventurat al llarg d'aquest segle criminal entre els segles” (p. 718).

Ho seguim també en el record insistent de les atrocitats “de l'Algarve a Kamtxatka”: les execucions massives, les cambres de gas, els camps de concentració, “un oceà de sang i de merda”. La veu del “vell” Cruells predica l'amor com a únic referent de la fe:

“Fugim ben lluny de la mentida negra, però també de la mentida roja; ¡la Mentida és la reina d'aquest món i ens sotja pertot sota els colors més impensats! La Veritat és amor i en això la coneixem sempre” (p. 719).

Queden els records, els somnis, la joventut perduda o, millor, viscuda, i són aquestes vivències, les d'"aquests grans sensuals" d'un dia d'abril, les que cremen “com a llenya molt seca i és per això que cremen sense consumir-se del tot, és per això que sempre tenen la mort davant dels ulls com un mirall. És per això perquè en senten la fugacitat vertiginosa, que cremen d'aquesta set sense nom precís, amor, joventut, sang calenta i perfumada, incerta glòria” (p. 680).

Obra polièdrica, fins i tot calidoscòpica, en què a cada sacsejada del text –veu narrativa, veus també de diàlegs, visions, espais, temps– les figures canvien, amb mil colors, i quan creiem copsar un episodi, un significat, un paisatge, un instant d'una vida, un moment de la Història, una idea, el nou moviment, una altra acció exterior o un nou moviment interior, ens l'ha transformat. Darrere, però, perquè tots aquests colors i figures es puguin veure, hi ha sempre una llum, la que il·lumina tota aquesta *Incerta glòria*, obra densa i rica, estranya, realista i poètica, onírica, de vegades voluntàriament grotesca, apassionada, sempre pregona i diversa. És la llum que plana al llarg de tota l'obra:

“La fe... ¡la fe se'ns comunica per contacte! Com una flama. I no en sabem res més” (p. 761).

REVISTA RELLEU

RELLEU VOL DIR EL GRUIX QUE TÉ UNA
COSA, I EL FET QUE UNS SEGUEIXIN LA
TASCA FETA PELS ALTRES

—
EUROPA ÉS EL MARC DE LA NOSTRA NACIÓ
DE CIUTADANS I CIUTADANES LLIURES

—
LLENGUA CATALANA, VOLEM LA PLENITUD
NACIONAL DELS PAÏSOS DE
LLENGUA CATALANA

—
LA NOSTRA REALITAT HA DE SER SERVIDA
MÉS QUE ELS NOSTRES NEGUITS

—
ESTUDI I TEMPS PER A ORIENTAR EL SENTIT
DE LES NOSTRES ACCIONS

—
UNITAT BÀSICA DE TOTS ELS CIUTADANS
CADA COP QUE FA FALTA

Si ja estàs subscript/a a la revista RELLEU, pots
subscriure-hi un amic o amiga. Si reps la revista
i encara no hi estàs subscript, en aquest número
trobaràs una butlleta per fer-ho. (pàg. 47)

C/Aragó 287 3r 2a B 08009 Barcelona
Tel.: 93 488 09 00 Fax: 93 215 87 68

JOAN SALES:
LA RECEPCIÓ DIFÍCIL
DE *VIATGE*
D'UN MORIBUND

D. SAM ABRAMS

Poeta, traductor, crític i assagista

Viatge d'un moribund és, d'una banda,
un viatge real, en les seves
successives etapes de la guerra
i l'exili. De l'altra, un viatge moral
en el qual el moribund assedegat
deambula, com fantasmal, en un
complex escenari simbòlic i oníric
d'angoixa metafísica.

Enguany celebrem el primer centenari del naixement de l'escriptor, traductor i editor Joan Sales i Vallès (Barcelona, 19 de novembre de 1912-Barcelona, 12 de novembre de 1983). La commemoració d'una efemèride d'aquesta magnitud representa sempre una oportunitat d'or per rellegir i reavaluar l'autor en qüestió. En el cas de Joan Sales, el repte literalment salta a la vista i clama al cel. Cal aprofitar el centenari que tenim al davant per treballar de valent i a fons en dues direccions paral·leles però altament complementàries i suplementàries.

La primera direcció és aconseguir la canonització definitiva i inqüestionable d'*Incerta glòria* com una de les novel·les fonamentals de la literatura catalana de tots els temps, una novel·la que mereix un lloc al costat de *Vida privada* de Josep M. de Sagarra, *Bearn* de Llorenç Villalonga, *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda i *Crist de 200.000 braços* d'Agustí Bartra, referents centrals de la narrativa moderna. *Incerta glòria* s'ha de llegir i estudiar amb tota la fondària possible, des de tots els punts de vista necessaris: textualisme, teoria literària, crítica literària, filosofia, teologia, història, sociologia, psicologia... I un cop que s'hagi assolit l'objectiu de la canonització definitiva i irrefutable de la novel·la, s'hauria de continuar la tasca en l'esfera internacional, demostrant que és una gran novel·la que pertany al cànon de la literatura universal.

La segona direcció és, d'una vegada per totes, arrodonir la visió i el coneixement del conjunt de la producció literària de Joan Sales. Sales ha passat a la història de la literatura catalana com a autor d'una sola obra: la genial novel·la *Incerta glòria*. I pràcticament res més. Al llarg dels anys, els altres vessants de la seva producció literària han merescut relativament poca atenció per part de la crítica i l'acadèmia. Els "altres" Sales, com m'agrada anomenar-los, gairebé sempre s'han considerat negligibles perquè eren circumstancials i residuals. Aquestes actituds han provocat un coneixement totalment deficient de la figura literària de Joan Sales.

Certament, és indubtable que Joan Sales passaria als annals de la història de la literatura catalana i internacional en base a la sola existència de la seva obra mestra, *Incerta glòria*. Però també és igualment

indubtable que no podem conèixer Sales i *Incerta glòria* com es mereixen si no prenem seriosament l'estudi dels altres vessants de la seva producció. Curt i ras: *Incerta glòria* és un monument artístic immens, però sense tenir en compte el poeta, el dramaturg, el traductor, l'espistològraf i l'adaptador sempre estarem lluny d'aprofundir-hi del tot.

A la seva manera, amb la seva sagacitat i capacitat de penetració habituals, Joan Fuster ho va deixar dit, en el breu capítol que va dedicar a *Incerta Glòria* al famós manual *Literatura catalana contemporània* (Barcelona: Curial, 1988, pàgines 377-378):

"*Incerta glòria*, en tant que és 'seva', de Joan Sales, té molt de poema líric. Per dir-ho d'alguna forma: d'objectivació verbal, apassionada, d'unes obsessions ideològiques. La novel·la, per a Sales, és un instrument dialèctic. El pas de la poesia a la novel·la, en ell, va per aquest cantó: pel de la 'configuració' humanitzada d'uns fantasmes metafísics –tots els fantasmes són 'metafísics', ja ho sé– que encarnen perplexitats, ires, remordiments, esperances. El 'poema' obligaria l'escriptor a pronunciar-se a través d'un 'jo' resolutiu; la novel·la li permet alliberar-se'n mitjançant l'antagonisme dels protagonistes –no hi ha 'protagonista' sense 'antagonista'– i el dels protagonistes amb la circumstància".

D'aquesta esplèndida citació, me n'interessen, sobretot, dues nocions. Una, la noció del pas de la poesia a la novel·la, a la producció general del gran Joan Sales. I, dues, la noció d'*Incerta glòria* com a novel·la de poeta o novel·la poètica, és a dir, novel·la poemàtica. Les conclusions lògiques s'imposen pel seu propi pes. *Viatge d'un moribund* (Barcelona: Ariel, 1952) es pot considerar, sense por d'equivocar-nos, l'autèntica introducció a *Incerta glòria* o el terreny preparatori per l'escriptura posterior d'*Incerta glòria*. Pel testimoni directe de Núria Folch i Pi, al preàmbul, "La llarga història d'*Incerta glòria* i de les seves successives edicions", de l'edició definitiva de la novel·la, publicada per Club Editor l'any 1999, sabem que Joan Sales es va posar a escriure la seva obra mestra l'any 1948, immediatament després de tornar del seu exili americà. Aquesta dada significa incontestablement que l'any 1948 Sales va cloure formalment la seva època d'es-

criptura poètica i va encetar la seva època d'escriptura narrativa.

Si volem filar encara més prim, podem fer constatar que les dues èpoques d'escriptura es van solapar. El darrer poema de *Viatge d'un moribund*, la suite de quatre poemes sota el títol d'"Als soldats morts per la pàtria", el text número 92 del conjunt, que fa la funció triple de darrera secció del llibre, dedicatòria i colofó, està datat "Barcelona, 1951". A partir d'aquí podem saber que Sales estava tancant el seu poemari i preparant-ne l'edició que componria a mà ell personalment, i, al mateix temps, ja estava enfeinat escrivint el text narratiu que després es convertiria en *Incerta glòria*, en la versió mutilada i insatisfactòria de 1956.

En l'impagable preàmbul citat més amunt (pàgines 8-9, de la tercera reimpressió), Núria Folch i Pi, en un doble salt, tot citant el crític Joan Triadú i donant-li la raó, afirma el profund lligam creatiu entre *Viatge d'un moribund* i *Incerta glòria*:

"Del Viatge, 'un veritable retrat moral i profund testimoniatge de l'autor', ens diu també Joan Triadú, encertant de ple, que 'preludia la temàtica i les qualitats de la gran novel·la *Incerta glòria*'. El mateix es podria dir del testimoniatge tant històric com personal de les Cartes [a Màrius Torres]".

És una veritable llàstima que Joan Triadú no ens deixés un assaig com Déu mana, que explicités aquesta petita llambregada de la vinculació artística profunda entre les dues obres, ell que havia estat durant anys pràcticament el primer i gairebé únic defensor de *Viatge d'un moribund* (vegeu *La literatura catalana i el poble*. Barcelona: Editorial Selecta, 1961, pàgines 107-111), ell que coneixia pam a pam la narrativa catalana de postguerra.

L'altra conclusió lògica que cau pel seu propi pes de la citació de Joan Fuster és que Joan Sales va desplaçar cap al gènere novel·lístic certs recursos i tècniques apresos durant el seu conreu exclusiu de la poesia durant tretze anys, sobretot entre 1935 i 1948.

El caràcter poètic d'*Incerta glòria* es pot percebre fàcilment en diversos aspectes crucials de la novel·la. A tall d'exemple, podríem citar la precisió lèxica que l'autor manté al llarg de l'obra. També podríem parlar del ritme clarament musical de moltes frases,

un ritme es fa molt aparent quan llegim certs passatges de l'obra en veu alta. L'accent reiterat que l'autor posa en el món interior dels personatges. La posició secundària de la trama argumental en la jerarquització dels valors artístics del text.

En aquest sentit, és bo de recordar que Joan Sales va ser el traductor del novel·lista francès François Mauriac, que sempre es va considerar un novel·lista poètic. Joan Sales va traduir una de les obres més significatives del premi Nobel al català, *Thérèse Desqueyroux*, que es va publicar l'any 1963, a la mítica col·lecció Isard, que dirigia Josep M. Boix i Selva a Editorial Vergara. I no és casualitat que Sales tornés a traduir aquesta novel·la, que, per altra banda, ja havia estat versionada en català l'any 1936, per Jeroni Moragues a les Edicions de la Rosa dels Vents de Josep Janés i Olivé.

Hem de tenir present que l'any 1962 Éditions Gallimard de París havia publicat una versió ampliada de la novel·la, *Gloire incertaine*, traduïda per Bernard Lesfargues. Aquest fet indica que, en el moment de traduir Mauriac, Sales ja estava embarcat en la difícil empresa de completar i actualitzar la nova versió d'*Incerta glòria* que apareixeria l'any 1969.

François Mauriac era un model per Joan Sales en molts sentits, com ho eren també Georges Bernanos i Graham Greene. Per exemple, Mauriac tenia ben clar el deute que havia contret amb la poesia. En una monografia de l'any 2003, *Mauriac: The Poetry of a Novelist*, Paul Cooke recull una afirmació categòrica de l'autor francès:

"Crec que només la poesia és el que compta i és només a través dels elements poètics inclosos en una obra d'art de qualsevol gènere que l'obra mereix perdurar. Un gran novel·lista és, primer de tot, un gran poeta".

És més, Mauriac sempre va insistir que tota la seva obra narrativa havia fluït del desglaç de la glacera de dos poemaris, *Orages* (1925) i *Le sang d'Atys* (1941). Aquestes declaracions de Mauriac tenen molt a veure amb Joan Sales. Per molt que Joan Sales va insistir, per activa i per passiva, que la musa l'havia abandonat, la seva poesia i els seus dots naturals de poeta van sobreviure a *Incerta glòria*. *Viatge d'un moribund*, per dir-ho en termes de Mauriac, és

la glacera d'on va fluir el riu d'*Incerta glòria*. Sincerament, espero que algun dia un estudiós ressegueixi i estudiï com es mereix el tema de la presència de la poesia a *Incerta glòria*.

La presència de la poesia a l'obra de Joan Sales és una qüestió complexa i difícil. Sales va viure intensament la poesia des de molts punts de vista diferents al llarg de la seva carrera. Com a lector de poesia, només cal citar la lectura de *Les Fleurs de Mal*, de Charles Baudelaire, que el va acompanyar tota la vida, una mena de cinquè evangeli, tal com repetia Sales. Com a autor de poemes publicats, és a dir, les 92 composicions aplegades a *Viatge d'un moribund*. Com a autor de poemes no recollits, els poemes que salpebren algunes pàgines de *Cartes a Màrius Torres*. Com a traductor de poesia si prenem en consideració les versions de Baudelaire i Verlaine contingudes a *Cartes a Màrius Torres*.

Com a crític i comentarista de l'obra poètica que Màrius Torres li trametia a través de la correspondència entre els dos amics i escriptors. Com a autocrític dels seus propis poemes que enviava a Màrius Torres. Com a estudiós, curador i editor de la poesia de Màrius Torres al llarg de les quatre edicions inicials i fonamentals (1947, 1950, 1953, 1964). Com a curador d'una *Antologia poètica mínima* (1947) de Teodor Llorente i d'una edició, amb notes, de *Canigó* (1948) de Jacint Verdaguer. També va ser el linotipista i corrector que va muntar una edició d'*El comte Arnau* (1942) de Josep M. de Sagarra. Com a poeta-dramaturg a les delicioses i encomanadisses escenificacions de la gran novel·la de Joanot Martorell, *En Tirant lo Blanc a Grècia* (1972) i *En Tirant a Grècia o Qui mana a can Ribot* (1990). Com a novel·lista poètic a *Incerta glòria*. Com a traductor de novel·listes poètics com François Mauriac. I no podem oblidar alguns judicis sobre poesia que apareixen de tard en tard als seus articles. Per exemple, al llegendari article "Els òrsides" (Ciutat de Mèxic, *Quaderns de l'Exili*, número 12, març-abril, 1945) surten molts comentaris sobre poesia en el decurs del desplegament de l'explosiu argumentari del text.

Em sembla que queda totalment demostrat que la poesia és omnipresent a l'obra de Joan Sales des

de molts vessants i suports diferents. A banda, òbviament, del seu poemari original, la poesia hi apareix a tots els altres gèneres que va conrear: la narrativa, el teatre, l'epistolografia, el memorialisme, la traducció i, fins i tot, l'articulisme.

Ara, per força, s'imposa una pregunta obligada. Si la poesia és tan omnipresent a la producció literària de Sales, ¿com pot ser que aquest fet no sigui del domini públic, no sigui una qüestió molt coneguda i sabuda, molt assumida? Novament, la contesta a la nostra pregunta autoformulada és complexa i difícil.

I encara que sigui paradoxal del tot, la responsabilitat de l'actual situació d'ignorància gairebé total davant el tema crucial de la presència de la poesia a l'obra de Joan Sales comença, en gran mesura, amb el mateix autor. La primera edició de *Viatge d'un moribund* és una autèntica obra d'art, limitada a cinc-cents exemplars. En canvi, la segona i tercera edició del poemari van aparèixer al final del nodrit volum de *Cartes a Màrius Torres* (1976, 2007). Fixem-nos-hi bé, a la primera edició de *Cartes a Màrius Torres* de l'any 1976, per voluntat de Joan Sales mateix, el nostre poemari ocupa les pàgines 539-627, al final del volum, com una mena d'apèndix o colofó. És més, a la pàgina titular del volum trobem la informació següent:

Joan Sales
Cartes a
Màrius Torres
Primera edició
Seguides de
Viatge d'un moribund
Segona edició
Club Editor
Barcelona

Qualsevol lector pot deduir fàcilment dues coses d'aquestes dades a la pàgina titular. Una, l'obra realment important és la correspondència amb Màrius Torres. És la novetat rellevant. Dues, el poemari *Viatge d'un moribund* és secundari i complementari. No és un llibre nou i apareix al final del volum per enriquir la lectura de les cartes. Evidentment,

“*Viatge d’un moribund*, per dir-ho en termes de Mauriac, és la glacera d’on va fluir el riu d’*Incerta glòria*.”

als ulls del mateix autor, es tractava d’una obra antiga i residual. En el moment de la publicació de *Cartes a Màrius Torres*, Joan Sales era el director indiscutible tant de l’editorial, Club Editor, com de la col·lecció on va aparèixer el llibre, “El Pi de les Tres Branques. Biblioteca vària del Principat, el País Valencià i les Illes” (Volums IX, X i XI), de manera que la col·locació de *Viatge d’un moribund* al final del volum és obra del mateix autor-editor.

Després de la mort de Sales va sortir la segona edició de *Cartes a Màrius Torres*, amb la tercera edició de *Viatge d’un moribund* enganxada al final. Les responsables de l’editorial, Maria Bohigas, néta de l’autor, Núria Sales i Folch, filla de l’autor, i Núria Folch i Pi, vídua de l’autor, van voler respectar

la voluntat de Sales i per aquest motiu continuava ocupant el seu lloc residual.

El 6 de juny d’enguany, el diari *Ara* portava, com a notícia cultural destacada, el programa d’edicions que té previst Club Editor per commemorar el centenari del naixement de Joan Sales. Es publicaran cinc títols al llarg d’aquest Any Calders-Sales-Tísner: una reedició d’*Incerta glòria*; una reedició de *Vent de nit*, separada d’*Incerta glòria*; un volum de correspondència inèdita, *Cartes a la filla*; una novel·la inèdita, “acabada però no tancada”; i una primera biografia seriosa de Montserrat Casals. En aquest fastuós programa d’edicions hi falta la poesia de Joan Sales. I no s’hi val l’excusa que existeix una edició actual de les *Cartes a Màrius Torres*.

En definitiva, encara és hora que algú editi una segona edició independent de *Viatge d'un moribund*. Ara per ara, la cosa que més s'hi acosta és una petita tria de poemes del llibre que va publicar el diari *Avui* l'any 1984 dins una petita col·lecció de quadernets de “divulgació i cultura”. Francament, seria bo que els hereus desobeïssin el mestre i separessin per sempre més els bessons forçats, *Viatge d'un moribund* i *Cartes a Màrius Torres*. Ben mirat, s'hauria d'invertir del tot la lectura de les dues obres, per tal d'entendre que són les cartes a l'insigne poeta ponentí que constitueixen una eina auxiliar per comprendre millor el poemari de Sales.

Per una altra banda, hem d'afegir que Joan Sales va contribuir a l'ocultació i l'abandó de *Viatge d'un moribund* amb certs silencis conspicus i certs comentaris autoirònics. Per exemple, en un text molt divulgat, “Autoanàlisi literària”, recollit per l'estudiós Lluís Busquets i Grabulosa a *Plomes catalanes contemporànies* (Barcelona: Edicions del Mall, 1980, pàgina 72), Joan Sales es lamenta obertament del fet que se l'hagi criticat per escriure i ser autor, en definitiva, d'una sola obra. Escoltem la seva queixa directament dels seus llavis:

“Allò que em sap greu, perquè ho crec injust, és que em diguin que he escrit poc. No tenen en compte, els qui ho diuen, que *Incerta glòria* té nou-centes pàgines, que les *Cartes a Màrius Torres* en tenen set-centes i que, a més, he publicat una adaptació del *Tirant lo Blanc* en forma de novel·la en prosa moderna i una altra, *Tirant lo Blanc a Grècia*, en forma de libretto d'òpera bufa, en vers; una traducció dels *Germans Karamàzov* i una altra del *Crist de nou crucificat*, novel·les totes dues extensíssimes (sobretot la de Dostoievski); sense parlar d'altres traduccions, dels innombrables pròlegs, alguns extensíssims (la “Notícia biogràfica” que va davant la quarta edició de les poesies de Màrius Torres té unes setanta pàgines i altres tantes el meu pròleg a *Lleures i converses d'un filòleg*, de Joan Coromines, per no esmentar més que dos casos). Afegiu-hi encara la feinada de *La Història dels catalans* i tantes altres coses que he fet, per gust o per obligació; però no en parlem més, que no pugui semblar immodèstia”.

Quan repassem el text en qüestió i arribem al

passatge que parla de les set-centes pàgines de les *Cartes a Màrius Torres*, ens adonem que Sales mateix considerava *Viatge d'un moribund* com a part integral del volum de correspondència. En realitat, la primera edició de les *Cartes a Màrius Torres* consta d'exactament 633 pàgines, de manera que l'exageració de Sales no deixa cap petita ombra de dubte sobre la seva visió del lloc subsidiari que ocupava *Viatge d'un moribund* dins la seva producció literària general. Respecte a la poesia, només cita el fet que la seva òpera bufa, *Tirant lo Blanc a Grècia*, sigui en vers, vers esplèndidament treballat, de filiació popular, dit sigui de passada.

Sales també va fer declaracions de viva veu que posaven en entredit la vàlua de la seva obra poètica. En l'excel·lent entrevista de Mercè Ibarz, “El pensament fermat de Joan Sales”, publicada a la revista *L'Avenç*, el març de 1984, el nostre autor parlava del seu abandó del gènere poètic:

“Bé, més aviat ella em va abandonar a mi. La poesia –evidentment, la lírica– és una cosa molt gran; per tant, quan notes que se'n va la inspiració (paraula que ara no s'usa gaire, però que és la millor que tenim per explicar-ho), més val no insistir. Com diu un poeta francès del segle XVI, Joachim du Bellay, ‘et les muses de moi comme étrangères furent’ (riu sorneguer). No sóc pas freudià, però em sembla que la poesia està relacionada amb la sexualitat. Si s'hi fixa, veurà que hi ha músics i poetes precoços, però no pas novel·listes”.

Sales no podia haver estat més clar al respecte: la poesia, la poesia lírica, el va abandonar perquè ell perdia el foc de la joventut i la potència sexual. Sales es va desinflar i li va fallar la inspiració per continuar fent poesia. Amb aquest comentari, Sales revelava que donava crèdit al mite romàntic molt estès que la poesia era cosa d'escriptors joves, cosa de la joventut.

Em fan molta gràcia les declaracions de Sales perquè entren en contradicció amb ell mateix, si observem les qüestions cronològiques amb cura i atenció. Per Sales, el més gran dels poetes era Charles Baudelaire. Baudelaire va publicar la primera edició de *Les Fleurs du Mal* l'any 1857, quan tenia 36 anys. Després, l'any 1861, va publicar una sego-

na edició del llibre, i encara va continuar escrivint poemes fins al 1867, quan va morir als 46 anys. Baudelaire no era pas un jove de primera volada quan va publicar la seva obra mestra ni quan va morir.

Per la seva banda, Sales va deixar d'escriure poesia de manera assídua l'any 1948, quan tenia exactament 36 anys, com el seu heroi poètic, quan tampoc era cap jovenet. Si apliquem els criteris de Sales a la carrera del gran Baudelaire, el poeta tenia d'haver plegat en publicar la seva obra mestra. Però no ho va fer. Només la mort va aturar i cloure la producció poètica de Baudelaire.

Evidentment, Sales hauria pogut continuar escrivint poesia i de ben segur que hauria fet magnífics poemes de gran i de vell, tal com han fet poetes de la talla de Thomas Hardy, Juan Ramón Jiménez, Czeslaw Milosz o Agustí Bartra. Alguns poetes han trobat un segon alè a la maduresa o la vellesa. Aquest podia haver estat el cas de Sales si no s'hagués sentit cridat a escriure *Incerta glòria* i a servir el seu país i la seva cultura i la seva llengua conreant, editant i defensant la prosa.

En resum, podem concloure que Joan Sales mateix, per diverses vies, va ajudar a obstaculitzar la recepció de la seva obra poètica.

Altres persones també hi van contribuir de manera ostensible. En aquest sentit, només cal citar l'absència inadmissible de Sales com a poeta a les grans antologies de la lírica catalana moderna. Em refereixo a les antologies que van ser referents per a tota una generació de lectors. Per exemple, *Poesia catalana del segle XX* (1963) del tàndem Josep M. Castellet i Joaquim Molas. El fet que Sales no hi sigui és totalment incongruent amb les tesis literàries, estètiques i ideològiques del famós "realisme històric", sostingudes i desplegades pels antòlegs en la seva justificació i introducció de 200 planes. Fins i tot, *Un segle de poesia catalana* (1968, 1981), de Jaume Bofill i Ferro i Antoni Comas, una antologia menys polèmica i més ponderada i plural, també, inexplicablement, exclou Sales.

Malauradament, aquestes antologies han marcat una tendència que arriba inalterada fins als nostres dies. La darrera antologia general de la poesia catalana, l'ambiciosa *Antologia de poetes catalans*.

Un mil·lenni de literatura (1997), de Martí de Riquer, Giuseppe Grilli i Giuseppe E. Sansone, en quatre volums gruixuts, també prescindeix de Sales. La part moderna d'aquesta mostra generosa de la lírica catalana té més de 1200 pàgines i no hi ha lloc per Joan Sales. Certament, molt sospitosos tot plegat.

Gairebé no cal dir que aquesta falta de presència pública de l'obra poètica de Sales ha fet que no cridés poderosament l'atenció entre els lectors, la crítica i el món acadèmic. Ni tan sols els especialistes en el tema de l'exili s'han acabat d'ocupar de l'obra poètica de Sales, a causa d'una irregularitat tècnica. El llibre va ser concebut i escrit a l'exili, però publicat a Catalunya, a l'interior, després del retorn definitiu de Sales i la seva família a Catalunya l'any 1948. *Viatge d'un moribund* és un llibre problemàticament situat entre dos mons. (Ha passat exactament el mateix amb la gran novel·la sobre l'exili català, *Aquest serà el principi* (1986), d'Anna Murià, escrit entre Mèxic i els Estats Units i publicat a Catalunya). Per aquest motiu, *Viatge d'un moribund* no apareix ni esmentat a la monografia indispensable *Literatura catalana a l'exili* (1976) de l'infatigable estudiós Albert Manent i Segimon.

Els pocs crítics i acadèmics que s'han dedicat a estudiar l'obra de Joan Sales, només s'han referit a l'obra poètica de manera absolutament tangencial. Per exemple, Ramon Pla i Arxé, al diari *Avui* (23 de novembre, 1983), en un article titulat "L'obra literària de Joan Sales", llançava, de passada, el següent comentari agredolç sobre *Viatge d'un moribund*: "[...] un llibre de poemes potser amb un escàs sentit musical però d'una profunditat singularíssima, on el lector retrobarà el Sales més íntim". El professor i crític Pla i Arxé vol dir-nos que la poesia de Sales té poc interès des d'un punt de vista artístic, però sí que en té des d'un punt de vista exclusivament intel·lectual i humà. El comentari de Pla i Arxé és un exemple del que els anglosaxons anomenen una "lloança condemnatòria" ("damning praise").

A més, el comentari en qüestió implica que el professor Pla ha estat incapaç de percebre la profunda musicalitat innovadora de Joan Sales, una musicalitat que anava en el mateix sentit que els experiments acústics que estaven portant a terme

“En general la lírica catalana moderna ha volgut poe-
tes més comuns, menys problemàtics, més cenyits a la
tradició, més retòrics, més dòcils, menys arriscats.”

en aquells moments, o una mica més tard, poetes de la talla de Salvador Espriu, Joan Teixidor o Joan Vinyoli, una estranya musicalitat que després heretarien Joan Fuster, Gabriel Ferrater i Joan Margarit. En una carta adreçada a Màrius Torres, datada a Madrid, el 22 de febrer de 1937 (a *Cartes*, pàgina 153), Sales ho explica en forma de pregunta: “Ara bé la poesia ¿no pot tenir de vegades alguna cosa d’anàleg a la música, una musicalitat peculiar, sense deixar de ser ella mateixa?”. Sales volia assolir una musicalitat “peculiar”, una musicalitat més natural, més aspra, en definitiva, més moderna.

Ara bé, la tendència general de la crítica i l’acadèmia és de passar de puntetes per *Viatge d’un mo-*

ribund sense aprofundir-hi, sense encarar-s’hi del tot. Aquest seria el cas de l’excel·lent assaig de la professora i crítica Carme Arnau, *Compromís i escriptura: lectura d’Incerta glòria de Joan Sales* (Barcelona: Cruïlla, 2002). Encara que també sigui massa tangencial pel meu gust, el judici de Xavier Pla, de la Universitat de Girona, en un article, “La glòria certa de Joan Sales”, publicat a la *Revista* del Centre d’Estudis Jordi Pujol (abril de 2012), és molt positiu i encertat:

“És el somnàmbul que camina a la vora de l’abisme, el moribund dessagnat, l’errant llançat a alta mar que protagonitza precisament l’únic llibre de poemes de Joan Sales, *Viatge d’un moribund* (Bar-

celona, Ariel, 1952). El protagonista d'aquest primer i únic llibre de poemes 'dens i patètic', com el va qualificar el crític Joan Triadú, recorre una doble peripècia. D'una banda, un viatge real, en les seves successives etapes de la guerra i l'exili. De l'altra, un viatge moral en el qual el moribund assedegat deambula, com fantasmal, en un complex escenari simbòlic i oníric d'angoixa metafísica. La poesia de Joan Sales és de tall clàssic, austera i antifrívola, elegíaca i sensual: 'No sóc freudià, però em sembla que la poesia està molt relacionada amb la sexualitat', declarava Sales, en una entrevista, a Lluís Busquets i Grabulosa. En la seva recerca de sentit, els poemes de Sales coincideixen també amb alguns textos de Josep Palau i Fabre, de Bartomeu Rosselló-Pòrcel o, és clar, del seu admiradíssim Màrius Torres. Però la presència més significativa en la seva poesia és la de Baudelaire, de qui Sales considerava *Les Fleurs du Mal* com el 'cinquè evangeli'".

En aquest breu passatge, Xavier Pla ens explica moltes coses i adopta una actitud més receptiva davant del *Viatge d'un moribund*, una actitud que l'allunya força dels comentaristes anteriors, amb la seva displicència o indiferència. Ara bé, tot i els canvis, encara estem ben lluny d'una avaluació justa i real de *Viatge d'un moribund*.

Sembla mentida que 60 anys després de la seva publicació encara no disposem d'una avaluació ajustada de *Viatge d'un moribund*. De moment, l'autèntic valedor del poemari continua sent el crític Joan Triadú. A més, Triadú és l'únic antòleg que ha inclòs Sales en una mostra significativa de la lírica catalana moderna. A la controvertida *Nova antologia de la poesia catalana 1900-1963* (Barcelona: Editorial Selecta, 1965), trobarem el poema "Records d'un soldat" molt ben situat, encapçalant la segona part del volum.

No tinc cap dubte que el reconeixement explícit de Triadú de l'obra poètica de Sales paradoxalment va acabar actuant com un fre en certs sectors del món literari. Als anys seixanta del segle passat, el món literari català es va fracturar en dos ideològicament i estèticament. Van existir dos camps, el camp conservador i el camp progressista. Al capdavant del camp conservador hi havia en Joan Triadú,

mentre que al capdavant del camp progressista hi havia Josep M. Castellet i Joaquim Molas.

Entre els dos camps més o menys es van dividir els autors de la literatura catalana i, en el repartiment, Joan Sales va caure a la banda de Triadú. Aquest fet explica l'absència de Sales a l'antologia de Castellet i Molas. Aquest fet explica el tracte més aviat exigü que Sales va rebre al capítol II, del volum XI del gran repertori, *Història de la literatura catalana* (Barcelona: Editorial Ariel, 1988), dirigit per Joaquim Molas.

El capítol en qüestió està dedicat exclusivament a la novel·la i mentre que Rafael Tasis, Maurici Serahima, Odó Hurtado, Maria Aurèlia Capmany, Manuel de Pedrolo, Avel·lí Artís-Gener i Joan Perucho gaudeixen de seccions individuals, Joan Sales comparteix un apartat amb Blai Bonet, titulat "La novel·la catòlica". Evidentment, el descriptor "novel·la catòlica" és ben tendencios i expressa prou bé el refús del sector progressista davant de l'obra de Joan Sales, un refús basat més aviat en prejudicis personals, religiosos, polítics i culturals que una altra cosa.

La literatura catalana, encara avui, no s'ha recuperat del tot d'aquesta guerra ideològica i estètica. Algun dia s'haurà de començar a fer la reparació moral, intel·lectual i cultural dels autors que van ser discriminats per les seves conviccions religioses al llarg de les dècades dels 60, 70 i 80 del segle passat, autors com ara Josep M. López-Picó, Joan Teixidor, Josep M. Boix i Selva, Blai Bonet o el mateix Joan Sales.

A banda dels prejudicis polítics i religiosos, altres factors extraliteraris han dificultat la recepció de la poesia de Joan Sales. Aquí podríem parlar dels personalismes que sempre estan entrant en joc i causant injustícies a la literatura catalana. Massa sovint el caràcter o la personalitat de l'autor o l'autora s'estableix com a criteri a l'hora de jutjar la seva obra. Sales era un home de caràcter fort, independent, lliure, original, tenaç, obstinat, apassionat, bregós, polèmic, exigent, franc, directe, invencible, contundent, intervencionista... Molts dels trets del caràcter de Sales es consideren pecats que Catalunya i la cultura catalana toleren malament.

Més d'una vegada el seu caràcter ha condicionat negativament la recepció de la seva obra. Més d'un crític i més d'un acadèmic ha deixat que el perfil humà de Sales enterbolís el seu judici estètic. Com a exemple preclar d'aquestes actituds personalistes, que han afectat la recepció de l'obra de Sales, no més cal buscar un article poc ponderat i poc afortunat, “*Incerta glòria, una novel·la desventurada?*” (*L'Avenç*, número 333, març de 2008, pàgines 40-50) de la professora de la Universitat de Girona, Margarida Casacuberta. La temperatura emotiva del text i l'obsessió per desacreditar la novel·la de Sales és un indicatiu innegable que estem davant d'un cas flagrant de l'exercici del personalisme, ben lluny del que és la mesura i el bon gust del crític.

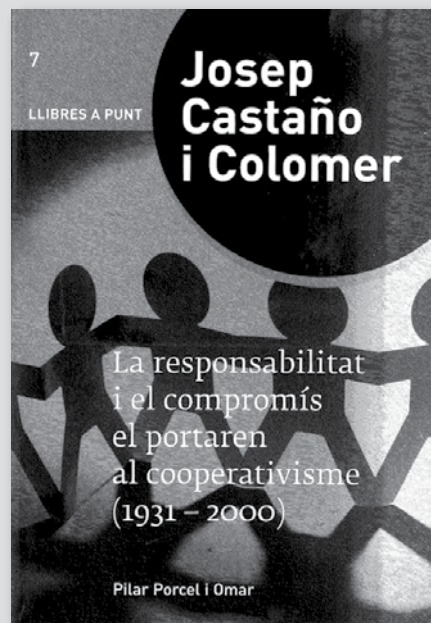
Ara bé, respecte a *Viatge d'un moribund*, la seva extrema originalitat, autenticitat, vehemència i profunditat han pesat moltíssim a la seva contra. En general la lírica catalana moderna ha volgut poetes més comuns, menys problemàtics, més cenyits a la tradició, més retòrics, més dòcils, menys arriscats. Catalunya castiga l'atreviment de ser diferent. La història de la recepció de l'obra de poetes com Agustí Bartra, Joan Brossa o Joan Sales és un document molt eloqüent en aquest sentit.

En definitiva, per una sèrie de raons diverses, al llarg de més de mig segle, els lectors generals i especialitzats no han volgut acostar-se a l'obra lírica de Joan Sales a *Viatge d'un moribund*. Aquestes “raons diverses” han caducat i vivim en una nova època. Ara, en ocasió del centenari del seu naixement, és un bon moment per posar-nos al dia de Joan Sales i descarregar el deute que hem contret amb ell i recuperar tot el que hem perdut durant 60 anys.

LA REVISTA RELLEU

— RECOMANA —

JOSEP CASTAÑO I COLOMER

Pilar Porcel i Omar

LLIBRES A PUNT

Josep Castaño i Colomer (1931-2000) ha estat una d'aquelles persones que amb esforç i tenacitat han fet una tasca silenciosa però eficaç. Una d'aquelles persones que han viscut una vida plena al servei dels altres. Una vida que val la pena de conèixer perquè Catalunya ha tirat endavant gràcies a persones com ell.

JOAN SALES

(1912-1983)

Nota Biogràfica

JORDI DE NADAL

Joan Sales neix a Barcelona el 19 de novembre de 1912, en el si d'una família catòlica i conservadora, propera a la Lliga. Cursa el Batxillerat als Escolapis del carrer Diputació i més tard a Lleida, seguint el trasllat de la seva família. El 1928, per motius econòmics, han de replegar-se a la casa pairal de Valclara (Conca de Barberà), però Sales retorna a la capital, per començar-hi els seus estudis de Dret. Instal·lat a casa d'una familiar que té visions nocturnes, durant les quals rep avisos celestials en castellà (probable inspiració del personatge de la tieta Filomena a *Incerta glòria*), es fa militant del Partit Comunista de Catalunya. L'acabarà abandonant pocs anys més tard, arran de la fusió el 1930 amb el Bloc Obrer i Camperol, decebut per la renúncia al caràcter nacional que hi imposa la direcció –després, però, d'haver-hi conegut Maria (anomenada Núria) Folch i Pi, la seva dona. Es guanya la vida com a corrector de proves al diari *La Nau*, d'Acció Catalana i, ja llicenciat, assoleix el 1933 la primera plaça (*ex aequo* amb Manuel González Alba) en un concurs de correctors presidit per Pompeu Fabra. Gràcies a aquest èxit, és nomenat professor de català al Servei d'Extensió d'Ensenyament Tènic de la Generalitat. El mateix any es casa civilment amb Núria Folch i neix la seva única filla, Núria Sales i Folch.

La reacció de Sales al 18 de juliol de 1936 va ser inscriure's dos dies més tard a les milícies suposadament organitzades pel Govern, com a voluntari al front. El desgavell imperant va fer inútil el seu pas: no va ser cridat ni tan sols per fer formació. Sales, però, no va perdre la següent oportunitat i el setembre de 1936 ingressa com a voluntari a l'Escola de Guerra de la Generalitat, acabada de constituir a l'edifici de les Escoles Pies de Sarrià. Allà hi coneixerà els seus companys d'armes Enric Usall i Lluís Cruells, els quals seran la inspiració dels personatges Juli Soleràs i Cruells d'*Incerta glòria*. Enllestida la instrucció i després de suspendre còmicament l'examen d'equitació per al cos de Cavalleria, es gradua com els seus companys en Infanteria, amb el grau d'alferes, a finals de desembre del mateix 1936. A pesar de les seves protestes insistents per incorporar-se a una unitat nacionalista, és destinat a la columna anarquista "Durruti" al front de Ma-

drid, on s'incorpora al gener de 1937. Al març, el destacament passa a Xàtiva i a l'abril, a Barcelona, en un moviment incomprensible per Sales, perquè en realitat havia estat ordenat secretament als seus superiors per la FAI, per tal que la unitat prengués part en els Fets de Maig. Sales, però, és eximit de participar-hi: el comandament de la columna considera que no sent ell mateix anarquista, no hi és obligat. A canvi, però, li exigeix el compromís, sota paraula d'honor, de romandre inactiu al seu domicili particular. Sales ho accepta com una bona solució, davant el dilema en què altrament l'haurien situat. Un cop consumat el "sagnant galimaties" (Carta a Mercè Figueras de 8 de maig de 1937) i malgrat els seus nous intents en contra, és reintegrat a la columna, destacada ara en un front mort a l'Aragó. Amb tot, només tarda unes setmanes a fer-se'n expulsar, a causa de la seva manifesta animadversió.

El nou destí, que recull a Barcelona a principis de juny, és el que anhelava des d'un principi: la divisió "Macià-Companys", també al front d'Aragó. Sales hi servirà amb distinció, guanyant-se l'ascens a tinent. Però entre març i abril de 1938, les posicions hauran de ser abandonades a l'ofensiva de l'enemic, fet que, sumat a la desfeta del gruix de l'exèrcit republicà a la Batalla de l'Ebre (juliol-novembre de 1938), segellarà la resolució final del conflicte. Entremig Sales viurà un episodi dur: cridat a Lleida per participar com a lletrat davant d'un tribunal militar, és en canvi conduït secretament a Barcelona. Allà es troba amb la sorpresa inversemblant de veure's detingut, empresonat i processat per ordre del SIM (Servei de Informació Militar, cos de contraespionatge policíac dominat aleshores per l'estalinista PCE, a les ordres de Moscou). Als calabossos hi retroba el seu germà Francesc, igualment voluntari al front, i s'assabenta de la detenció de la resta dels membres masculins de la seva família. Se'ls acusava de no haver denunciat els germans petits, els quals havien desobeït la crida a files. Durant el procés, serà l'exèrcit qui li demostrarà el seu suport, amb un nou ascens a capità i amb cartes dels seus superiors reconeixent els serveis prestats al front, les quals seran clau per aconseguir el sobreseïment de la causa al novembre del mateix 1938.

Sales de seguida s'uneix de nou a la seva unitat al front, però només per trobar-hi l'ordre de tornar immediatament a Barcelona per seguir un curs de formació en guerra química. Aquí anirà coneixent l'alt preu que haurà pagat pel procés: la mort dels tres germans petits per tifus al camp de concentració del SIM, entre finals de desembre de 1938 i principis de gener de 1939, i la salut fatalment minada del pare, finat cap a la meitat del mateix mes. Els darrers mesos de guerra de Sales són de lluita en fronts mòbils i en múltiples combats per cobrir la retirada, durant la qual rep l'ascens definitiu a comandant. Finalment, al febrer de 1939 passa la frontera francesa, enquadrat amb la seva unitat en una "correcta formació" que provoca la salutació militar per part dels gendarmes fronterers ("Afeit" de 1948 a la carta a Màrius Torres de 15 de gener de 1939).

Com és conegut, durant tot el període de guerra i part de la postguerra, de 1936 a 1942, Sales va mantenir una correspondència sostinguda amb el poeta Màrius Torres i, amb menys intensitat, Mercè Figueras, hostatjats tots dos per motius de salut al Sanatori de Puig d'Olena. Els havia conegut poc abans de l'inici de la contesa. El conjunt de les cartes, que servirà com a base d'*Incerta glòria* (vegeu l'article de Mercè Boixareu en aquest mateix número), no serà publicat fins després de la fi de la dictadura, el 1976, sota el títol de *Cartes a Màrius Torres*. Constitueixen alhora un testimoni directe, exacte i pràcticament complet dels fets que hem resumit al paràgraf anterior; una reflexió dels motius profunds que els han mogut, intensa sempre, benhumorada o contundent segons el moment, però mai no desesperada; una crònica, entre divertida i apassionada, de la descoberta i admiració de Sales cap al Torres poeta; i finalment, una prova clara de la voluntat ferma de l'autor de mantenir-se fidel, a pesar de tots els embats, al caràcter nacional de la seva lluita com a soldat (vegeu l'article de Joaquim Ferrer en aquest mateix número).

La fi de la guerra és l'inici de l'exili. Per Sales comença amb l'internament al camp de Prats de Molló, del qual fugirà cap a Seta, on es reuneix amb la seva família. El periple els porta aleshores a Orly, París i Bordeus, per acabar fent el salt de l'Atlàntic,

primer a Haití (San Pedro de Macoris) i, obtinguda la residència legal, a Mèxic (Coyoacán), on arriben al febrer de 1942. Allà la parella celebra el seu matrimoni eclesiàstic. Sales hi aprèn l'ofici de linotipista, treballa amb l'editor Costa-Amic i és membre del consell de redacció del *Full Català*, a l'extinció del qual funda els *Quaderns de l'Exili* (1943-1947, reeditats en facsímil el 1982), amb un nucli d'excomba-

tents constituït per Raimon Galí, Josep M. Ametlla i Lluís Ferran de Pol. La publicació, moguda per la fidelitat als companys d'armes, va advocar per la creació d'una unitat catalana que, sota comandament aliat, participés en l'esforç bèl·lic mundial. Al mateix temps, va obrir una reflexió aprofundida sobre les causes que havien portat el país al Desastre Nacional –així designaren la seva guerra. Assenyalaven com a elements crítics la manca d'esperit militar i l'afició en canvi a construccions espirituals fàtues: l'article de Sales titulat "Els òrsides", publi-

cat al número 12 (març-abril de 1945), és un exemple definitiu d'aquestes conviccions, sota la forma d'atac a Eugeni d'Ors i els seus seguidors (vegeu-lo reproduït en aquest mateix número, juntament amb altres articles de Sales). Igualment, proposaven una acció de reconciliació i veritat entre els antics enemics, com a primer pas per redreçar la pàtria caiguda (vegeu l'article de Jordi Sales en aquest mateix número).

Durant aquests anys mexicans, Sales té les seves primeres experiències com a editor, i es fa càrrec de la preparació, anotació i publicació de *L'Atlàntida i Canigó*, de Verdaguier; *La Nacionalitat Catalana*, de Prat de la Riba; diverses obres de Teodor Llorente i, per sobre de tot, l'edició completa, finançada amb un donatiu rebut de Francesc Cambó, de les *Poesies de Màrius Torres* (1947), per a la qual escriu una Nota sobre l'autor que, a partir de la quarta edició, es revela com un penetrant assaig de biografia intel·lectual i espiritual. El 1950 i el 1953 tornarà a publicar l'obra, ja a Barcelona i sota el segell Ariel.

En efecte, acabada la Segona Guerra Mundial, comprovada la manca d'interès dels aliats en una intervenció a Espanya i suavitzades les exigències del règim per al retorn dels exiliats, el grup dels *Quaderns* es decideix pel retorn a la pàtria. Sales s'hi reintegra al 1948: s'estableix en una casa nova al barri del Coll de Barcelona i troba el moment per afiliar-se a Unió Democràtica de Catalunya, seguint l'estratègia del grup d'entrar en contacte amb els diferents focus clandestins de represa nacional. Un dels seus primers actes va ser, però, portar a peu i pes de braços, amb altres excombatents, una llàntia votiva al Monestir de Montserrat. Va ser la seva manera de fer ofrena i participar a la festa d'Entronització de la Mare de Déu, que l'any anterior, 1947, havia reunit per primer cop els bàndols enfrontats a la guerra –el primer acte públic de reconciliació i afirmació del país.

A Barcelona, Sales inicia aleshores una llarga i distingida carrera de servei a les lletres catalanes, com a editor, autor i també traductor. En una primera etapa, exerceix de linotipista i assessor literari d'Ariel. Allà donarà peu a la publicació d'una col·lecció de quatre volums de rondalles d'arreu

dels Països Catalans per al públic infantil (1948), presentats com a llibres de bibliòfil per aprofitar la petita finestra de llibertat permesa per la censura; col·labora en l'edició de la *Historia de España*, de Ferran Soldevila (1948), reedita les *Poesies de Màrius Torres* amb prefaci de Carles Cardó (1950) i publica la seva pròpia obra poètica, titulada *Viatge d'un moribund* (1952) –un recull en què sobresurt la seva magna “Dedicatòria. Als Soldats Morts per la Pàtria”, que inclou els versos cèlebres: “El feix dels anys estèrils, més pesants com més buits / no us farà ajupir mai als peus de la Mentida” (vegeu l'article de Sam Abrams en aquest mateix número). Aquests primers anys continuen amb dues noves edicions de les *Poesies de Màrius Torres* (1953 i 1954), les *Obres Completes de Carles Cardó* (1953), una adaptació juvenil del *Tirant el Blanc* (1954) i es tanquen, el 1955, amb la recuperació, juntament amb Jaume Aymà, Joan Oliver i Xavier Benguerel del Club dels novel·listes. Integrada a l'editorial Aymà, va voler ser una col·lecció orientada al gran públic, amb la voluntat d'oferir novel·la moderna, amena, nacional i estrangera (quan Aymà hagué de tancar, alguns dels seus títols serien reeditats pocs anys després al Club Editor, com veurem).

El mateix 1955 rep el Premi Joanot Martorell pel manuscrit d'*Incerta glòria*, el qual es publicarà l'any següent, 1956 –sota la protecció del *nihil obstat* de l'Arquebisbe de Barcelona, Dr. Gregorio Modrego, obtingut gràcies a l'informe positiu del pare jesuïta Joan Roig i Gironella, segons l'estratègia ideada pel mateix Sales. Aquesta primera edició presenta, però, només una tercera part del volum que l'obra tindrà en l'edició definitiva de 1971, com a resultat de successives ampliacions degudes a la ploma de l'autor i la permissivitat creixent de la censura (per una història completa de les vicissituds lligades a les diferents edicions, cal consultar Núria Folch i el seu “Preàmbul. La llarga història d'*Incerta glòria* i de les seves successives edicions”, a l'edició de l'obra pel Club Editor de 1999 i següents). La novel·la, titulada segons un vers d'*Els dos cavallers de Verona* i amb influències d'un vast cànon universal (d'Horaci a Dostoievski, passant per Shakespeare, Baudelaire i molts altres), s'alimenta també de les pàgines viscu-

des per Sales directament: el testimoni i el discerniment insubornables de les Cartes i els *Quaderns de l'Exili*, la profunditat lluminosa de les *Poesies de Màrius Torres* i de la seva pròpia Dedicatòria. En la seva versió definitiva, *Incerta glòria* constitueix un dels monuments més imponents de la literatura catalana i universal, fruit de l'esforç de Sales, titànic i brillantment reeixit, de poar en l'experiència de la guerra i la postguerra, oferta amb tota la seva riquíssima complexitat, per extreure'n les lliçons

fonamentals i elevar-la, amb l'ajuda també de l'humor refrescant i la ironia fonamental, a la categoria d'aventura màxima de la condició humana, necessàriament paradoxal –ahora fracassada i salvada. L'esclat de la tríada protagonista de les tres primeres parts (Luís de Brocà, Trini Milmany, Juli Soleràs), és recollit a la quarta part (sota un nou títol, *El vent de la nit*) per l'altre coprotagonista, Cruells, que, després d'un dur aprenentatge de la virtut de la paciència i de la seva condició de mossèn, digereix la incerta glòria del títol i en fa una pobresa neta i quotidiana que se'ns ofereix com a testimoni humil. De fet, tots els personatges principals de l'obra (fins i tot el desgraciat Lamonedà) són memorables, en el sentit que romanen en la memò-

ria del lector més enllà del propi relat, com arquetips volgudament oberts i fecunds (vegeu l'article de Mercè Boixareu esmentat). Així, amb aquesta obra Sales va dotar el cos literari català modern d'una amplitud fins aleshores desconeguda, gesta que resumia el caràcter de la seva acció, tant la passada com la futura, tal i com explica Jordi Sales (vegeu el seu article, ja esmentat).

Tornant a la vida professional de Sales, el 1958 va veure estrenada l'òpera bufa *Tirant lo Blanc a Grècia*, o *Qui mana a can Ribot*, amb llibret seu i música de Joan Altisent. L'any següent, 1959, a causa de les dificultats econòmiques de l'editorial Aymà, constitueix amb Xavier Benguerel el Club Editor. El catàleg de més de vuitanta-cinc títols que al cap de 25 anys d'empresa van reunir (sobretot durant la dècada 1960-1970), inclou, a més dels fundadors mateixos (Benguerel amb la reedició d'*El testament* i d'*El viatge*, 1959 i la publicació de *L'intrús*, 1960; Sales amb l'edició o reedició de totes les seves obres, com veurem), molts dels noms fonamentals d'aquest moment daurat de la novel·la catalana. Sobresurten Mercè Rodoreda (*La Plaça del Diamant*, 1962; *El Carrer de la Camèlies*, 1966; *Jardí vora el mar*, 1967; *Mirall trencat*, 1974; *Quanta, quanta guerra...*, 1980; i, mort ja Sales, *La Mort i la Primavera*, 1986) i Llorenç Villalonga (reedició de *Mort de Dama*; *Bearn*, 1961, edició íntegra 1966, *Desenllaç a Montlleó*, 1963; *L'hereva de Donya Obdúlia*, 1964; *Falses memòries*, 1967; *Un estiu a Mallorca*, 1975), però entre els altres hi trobem autors tan importants com Blai Bonet (*El mar*, 1959), Joaquim Amat-Piniella (*K. L. Reich*, 1963), Sebastià Juan i Arbó (*L'espera*, 1967, i l'edició definitiva de *Tino Costa*, 1968), Joan Coromines (*Lleures i converses d'un filòleg*, 1971), Ferran de Pol (*Èrem quatre*, 1961), Rafael Tasis (reedició de *Tres*, 1966), Ramon Folch i Camarasa (*L'alegre festa*, 1965; *El no*, 1967; *Les meves nits en blanc*, 1972; *Tota una altra cosa*, 1973; *Quan el terror truca a la porta*, 1977) o Noel Clarassó (*L'altra ciutat*, 1968). Entre els més joves es compten Josep Maria Espinàs (reedició de *Tots som iguals*, 1962), Jordi Sarsanedas (reedició d'*El martell*, 1961) o Maria Aurèlia Campmany (*La pluja als vidres*, 1963; *Vitrines d'Amsterdam*, 1969).

A més a més, van oferir una esplèndida selecció

de primeres traduccions al català d'obres estrangeres, la majoria contemporànies i sovint traduïdes per Sales, especialment als primers temps: *El Crist de nou crucificat*, de Nikos Kazantzakis (1959); *Els germans Karamàzov*, de Fiodor Dostoievski (1961); *Thérèse Desqueyroux*, de François Mauriac (1963); *El Guepard* de Tomasso di Lampedusa (traducció de Llorenç Vilallonga, 1962); *L'ingenu seductor*, de Jerome David Salinger (traducció de Xavier Benguerel, 1965, també titulat *El vigilant del camp de sègol*); o *El pont sobre el riu Kwai*, de Pierre Boulle (traducció de Joan Oliver, 1960). L'aventura editorial es complementava amb una col·lecció específica, de to divulgatiu, batejada amb el nom d'El Pi de les Tres Branques. Era el fruit de la voluntat d'ampliació assenyalada per Jordi Sales que, entre els diferents títols, destaca justament *Què cal saber de Catalunya?* (1968) de Ferran Soldevila (en l'article que aquí recomanem per tercera vegada).

D'altres projectes editorials van ser l'impuls, a Ariel, de la *Història dels catalans*, dirigida per Ferran Soldevila (1961) i de *Miscel·lània Carles Cardó*, en col·laboració amb Pere Cisa i Albert Manent (1963), així com la traducció al castellà de *Madame Bovary* i *Salambo*, de Gustave Flaubert (1962).

Paral·lelament, l'obra de Sales anava fent el seu camí. Pel que fa a *Incerta glòria*, el 1962, per recomanació i amb pròleg de Juan Goytoso, n'apareix a Gallimard la versió francesa (*Gloire Incertaine*) per Bernard Lesfargues. Sis anys després, al 1968, és guardonada amb el Premi Ramon Llull, seguit el 1970 pel Premi Ciutat de Barcelona. D'altra banda, el 1976, com hem apuntat, Sales publica al Club Editor les *Cartes a Màrius Torres* en un volum que incorpora la reedició del seu *Viatge d'un moribund*.

Per comprendre la magnitud de tot aquest esforç editorial (que podem qualificar com la segona obra de Sales) resulten imprescindibles les magnífiques *Cartes completes Mercè Rodoreda – Joan Sales (1960-1983)*, publicades fa poc (Club Editor, 2008). Els dos enormes temperaments, forjats per la intel·ligència clarivident i la fidelitat decidida a la pròpia missió, hi aixequen acta involuntària “no tan sols de l'eclosió d'una de les més immenses i indiscutibles mestres de la nostra literatura, sinó, al ma-

teix temps, de la gènesi –consagració i posterior caiguda– de l'editor d'una de les col·leccions que evitaren, junt amb altres, que el genocidi franquista convertís durant quaranta anys el nostre país en un ermot literari impossible de recuperar” (Xavier Serrahima, “Mercè Rodoreda – Joan Sales, Cartes Completes 1960-1983”, post al seu blog El Racó de la Paraula, www.racodelapaula.cat, 20 de març de 2011). Igualment importants són les cartes incloses en *L'Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* (a

cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Fundació Pere Coromines, 2004), que donen un retrat complet del moment intel·lectual del país.

En el darrer tram de la seva vida, Sales rebé l'amnistia i fou readmès a la Diputació de Barcelona (1977), per dirigir-hi l'Oficina de Català fins a la seva jubilació. El 1981 la Generalitat el distingí amb la Creu de Sant Jordi. El 1982, en ocasió de la reedició facsimil dels *Quaderns de l'Exili*, ja esmentada, va escriure un important pròleg en què animava a “recobrar la pàtria en la seva doble integritat, la del territori i la de les funcions” (vegeu-lo reproduït en aquest mateix número). Reprenia així les seves lliçons als joves –lliurades, entre altres ocasions, al Curs d'Estiu d'aquell any organitzat pel Grup d'Es-

tudis Nacionalistes. El 12 de novembre de 1983 va morir a Barcelona, una setmana abans de complir els 71 anys. Va ser enterrat a Siurana, a la vall del Francolí, on just tornat de l'exili havia adquirit una casa pairal –situada per tant al vessant oposat al que enclava Vallclara, solar, com hem vist, de la família paterna.

Anotem per acabar que Maria Bohigas, néta de Joan Sales i continuadora del Club dels Novel·listes, va anunciar al març passat la publicació, aquest novembre del 2012, d'una biografia sobre l'autor, obra de Montserrat Casals. També va avançar que els set anys d'investigació en l'arxiu privat del biografiat han anat lliurant diversos inèdits seus, que Club Editor publicarà durant el 2013 (vegeu Montserrat Serra “Joan Sales i l'aventura humana”, nota del 31 de març de 2012 a *Vilaweb*: www.vilaweb.cat).

Aquesta nota es basa en gran part en l'excel·lent cronologia que ofereix la web www.lletres.net, obra de Ramon Torrents, consultada al juny de 2012 gràcies a la seva amable indicació. Val molt la pena de visitar-la.

Les altres fonts emprades han estat: Joan Sales, *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, 1976; Lluís Busquets i Grabulosa, “Joan Sales, Pelegrí d'una glòria eterna” a la web lletra. Literatura catalana a Internet (www.lletra.uoc.edu, reproducció del text publicat a Plomes catalanes contemporànies, *El Mall*, 1980; pp. 65-72); Núria Folch i Pi, “Preàmbul. La llarga història d'*Incerta glòria* i de les seves successives edicions”, a Joan Sales, *Incerta glòria*, Club Editor, 1999 (3a reimpressió juny de 2010; p. 7-19); veu “Joan Sales” a Nou diccionari 62 de la literatura catalana, dirigida per Enric Bou, Edicions 62, 2000; Xavier Serrahima, “Mercè Rodoreda – Joan Sales, *Cartes Completes 1960-1983*”, post del 20 de març de 2011 al seu blog El Racó de la Paraula, (www.racodelaparaula.cat); veu “Joan Sales i Vallès” a enciclopèdia.cat (www.enciclopedia.cat, consultada a juny de 2012); Montserrat Serra “Joan Sales i l'aventura humana”, nota del 31 de març de 2012 a *Vilaweb* (www.vilaweb.cat).

BIBLIOGRAFIA SELECCIONADA DE JOAN SALES

Per a una bibliografia completa, podeu consultar: Josep-Vicent Garcia, “Aproximació bibliogràfica a l'obra de Joan Sales”, publicada a la web del projecte Traces a la Universitat Autònoma de Barcelona (www.traces.uab.es), el 2010.

AA. VV., *Quaderns de l'Exili*, Coyoacán, 1943-1947 (ed. facsímil Estudis Nacionalistes, 1982).

JOAN SALES (adaptació), *Rondalles escollides de Guimerà*, Casaponce i Alcover, Ariel, 1950.

JOAN SALES (adaptació), *Rondalles gironines i valencianes*, Ariel 1951.

JOAN SALES, *Viatge d'un moribund*, Ariel, 1952.

JOAN SALES (adaptació), *Rondalles escollides de Ramon Llull, Mistral i Verdaguier*, Ariel 1953.

JOAN SALES, *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, 1976.

JOAN SALES, *Incerta Glòria*, Club Editor, 1956 (ed. definitiva, Club Editor, 1971, 2a. ed. 1999).

JOAN SALES, *En Tirant lo Blanc a Grècia: òpera bufa*, Club Editor, 1972.

MIQUEL COSTA I JOAN SALES, *Converses i dites de Martí Rialp*. Els òrsides, Club Editor, 1989.

JOAN SALES, *En Tirant a Grècia o Qui mana a can Ribot*, Club Editor, 1990.

JOAN COROMINES I JOAN SALES, *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, pròleg d'Albert Manent, Fundació Pere Coromines, 2004.

MERCÈ RODOREDÀ I JOAN SALES, *Cartes Completes (1960-1983)* *Mercè Rodoreda - Joan Sales*, a cura de Montserrat Casals, Club Editor, 2008.

Esposa: Meria Nuria Folch Pi de Sales,
Hija: Nuria Sales Folch.

REPUBLICA DOMINICANA

SECRETARIA DE ESTADO DE LO INTERIOR Y POLICIA
DIRECCION GENERAL DE INMIGRACION
CIUDAD TRUJILLO, DISTRITO DE SANTO DOMINGO.

FORM. C7

No. 59-a

Permiso de Reentrada a la República Dominicana

EL DIRECTOR GENERAL DE INMIGRACION

Certifica que el señor JOAN SALES VALLES puede retornar al país en el curso del año mil novecientos cuarenta y DOS.

Las Compañías de transportes quedan autorizadas para aceptarlo como pasajero a bordo de sus naves con destino a la República Dominicana, sin exigirle ningún depósito.

Los Consules Dominicanos pueden visarle pasaporte, documentos de identificación o el presente permiso para dirigirse a la República Dominicana.

Sello No. 21326
\$1.00
Enero 29/42,
A.T.h.-

Ciudad Trujillo, D. S. D., República Dominicana 29 de Enero de 1942.

Antonio Telleado
Director General de Inmigración

Descripción del portador:

Fotografía del portador

Nombre: **Joan Sales Valles**
Nacionalidad: **española**
Edad: **29 años**
Estado: **casado**
Profesión: **Lic. en Derecho**
Color: **blanco**
Ojos: **castaños**
Pelo: **castaño**
Peso: **70 kilos**
Estatura: **1.75 m.**
Residencia: **Av. Bolívar, S.P. Macoris, R.D.**
Permiso de Residencia: **#7598 año 1942**
Carnet de Reg. de Ext.: **#10612**
Cédula: **#21622-23, Sello No. 3802, año 1942.**

Visado en la Secretaría de Estado de Relaciones Exteriores para legalizar la firma del Señor Ldo. Antonio Telleado hijo, Director General de Inmigración.

Ciudad Trujillo, D. S. D. 2 de febrero, de 1942.

Reg. No. 118342.
Sello \$2.00

Antonio Telleado
Secretario de Estado de Relaciones Exteriores

Este permiso expirará el día treinta y uno de diciembre del año mil novecientos cuarenta y DOS.

Joan Sales

—
**PARAULES
PRÈVIES**
—

• 1982 •

El grup que duia el pòndol dels *Quaderns de l'Exili* estava constituït per en Josep M. Ametlla, en Lluís Ferran de Pol, en Raimon Galí i jo. En realitat ens consideràvem mandatari dels combatents catalans que el Desastre Nacional –així vam decidir d'anomenar-lo– havia escampat pel món i que, fossin del partit que fossin –o no en fossin de cap, com era el nostre cas aleshores–, posaven Catalunya per damunt de tota altra consideració política. Si nosaltres, tots quatre, havíem pres part com a voluntaris a la guerra d'Espanya és perquè als nostres ulls aquella guerra no era civil, que ens hauria repugnat, sinó nacional: una guerra per les llibertats de la nostra pàtria.

Una altra cosa ens definia, sense la qual no hauria tingut sentit per a nosaltres l'esforç de publicar-los: la voluntat d'organitzar una unitat que, sota la nostra bandera i reconeguda en tant que tal pels Aliats, combatés al seu costat en la guerra mundial que aleshores es trobava en el seu fort. D'aquí la nostra estreta connexió amb els coronels Enric Pérez-Farràs, que havia llançat una crida a favor d'aquella idea, i Vicenç Guarnier, que treballava per fer-la possible valent-se de les seves relacions amb elements militars nord-americans facilitades pel fet d'ocupar un càrrec a l'Estat Major de l'exèrcit mexicà. Malauradament no podíem establir contacte amb el coronel Frederic Escofet, que havia quedat atrapat a Europa en territori ocupat pels nazis. Els consideràvem els nostres caps; en la nostra intenció, els *Quaderns* havien de ser sobretot un mitjà de propaganda al servei d'aquell propòsit. Crèiem que si no era per prosseguir el combat per Catalunya no hauria valgut la pena exiliar-nos i que la famosa “taula de la pau” de què tant es parlava durant la guerra, i a la qual algun benaventurat donava per segur que seria invitada Catalunya encara que no féssim res per guanyar-nos-ho, seria una “taula d'en Bernat”.

La història dels *Quaderns de l'Exili* és, doncs, en definitiva la història d'un fracàs des del moment que el seu propòsit primordial no es dugué a terme. Els Aliats no volgueren saber res d'una unitat catalana que combatés al seu costat en aquella guerra que nosaltres consideràvem –però ells no ho veien pas així– una prolongació de la nostra; la nostra in-

sistència s'estavellà una i altra vegada contra la seva freda negativa. I és que passava una cosa que no podíem ni sospitar; no ho podíem ni sospitar nosaltres, que érem uns ingenus, però tampoc Hitler, que no ho era pas o almenys no ho semblava: aleshores ja els Aliats s'entenien de sotamà amb el general Franco i no els interessava patrocinar res que pogués molestar-lo.

Per dir-ho tot, i ja que ça com lla, també el lector curiós en trobaria la verídica història fullejant els *Quaderns* que ara se li brinden còmodament en facsímil, no foren solament els Aliats que no volgueren saber res d'una unitat combatent catalana (com tampoc d'una unitat combatent republicana espanyola). Tampoc Carles Pi-Sunyer, aleshores màxim representant dels catalans exiliats, resident a Londres, no va contestar mai a la proposta del coronel Pérez-Farràs, com aquest mateix explicà extensament en el nostre número 24, pàgines 18 i 19; per a nosaltres aquell silenci continua essent un enigma.

Entretant s'havia vist que la nostra manera d'enfocar la dura realitat d'aleshores –realitat de guerra, no ho oblidéssim pas–, o sigui la convicció que si Catalunya no tenia part en tant que tal a la guerra no en tindria tampoc en tant que tal a la pau, era compartida per un gran nombre dels excombatents catalans en situació de voluntari exili. La difusió creixent dels *Quaderns*, sostinguts com eren pel seu ajut espontani, n'és un indicatiu eloqüent. Tant o potser més emocionants encara per a nosaltres eren els testimonis de simpatia que ens venien d'exiliats que la història i l'edat feien il·lustres als nostres ulls, com és el coronel Plàcid de Montoliu, aristòcrata tarraconí que havia estat company d'armes del coronel Francesc Macià (com ell, havia deixat l'exèrcit espanyol el 1905, aleshores dels incidents anticatalans que culminaren en l'assalt a *La Veu de Catalunya* i *El Cucut*). O com és en Francesc Cambó.

D'en Cambó havíem de rebre per cert un últim i generós donatiu quan ja havia mort. També els nostres *Quaderns* havien decidit morir; ja no tenia sentit continuar-los un cop liquidada del tot la guerra mundial. Vam dedicar aquell donatiu pòstum a l'edició dels versos d'en Màrius Torres, que no podia fer-se a la pàtria; tal haurà estat el darrer

acte col·lectiu dels *Quaderns de l'Exili*. Tots quatre components del grup havíem decidit tornar a Catalunya perquè creïem que fora d'ella ja no es podia fer més que perdre miserablement el temps des de l'únic punt de vista que a nosaltres ens interessava.

¿Podíem, donat el nostre fracàs, acabar millor l'exili que fent sentir, on es podia, aquella veu tan pura? Cinc anys després de la seva mort en plena juvenesa, el poeta continuava en efecte totalment desconegut a la seva terra, ¿hauríem pogut expressar la nostra tristesa davant l'ensulsiada de Catalunya, ara que ja no ens quedava cap dubte que els Aliats l'abandonaven a la seva sort, i al mateix temps la nostra fe en el seu redreçament en un futur potser llunyà però que bé hem de creure indefectible, millor que amb les nobles paraules d'aquell que ha estat anomenat justament el poeta de l'esperança?

*Ara que el braç potent de les fúries aterra
la ciutat d'ideals que volíem bastir,
entre runes de somnis colgats, més prop de la terra,
patria, guarda'ns: la terra no sabrà mai mentir...*

No hi hagué participació oficial catalana a la guerra mundial, per més que a Europa, confosos entre la “resistència”, morissin molts dels nostres; en conseqüència, el “cas dels catalans” no distraigué ni un moment l'atenció dels que es van asseure a la “taula de la pau”. La dominació feixista s'allargassaria en conseqüència a Catalunya fins a la mort del generalíssim, el franquisme tindria temps sobrer de desplegar a fons els seus plans pel que fa a la nostra terra. Aquesta vegada no seria com aleshores de Felip V, quan Catalunya, vençuda i tot, continuà essent catalana. Aquesta vegada, a la guerra de conquesta seguiria la invasió en massa; el país seria desnaturalitzat a fons, fins a les arrels, a fi que deixés de ser català d'una vegada per sempre.

Val a dir que la invasió ja havia començat en plena guerra i sota variats pretextos, patrocinada pels governs republicans espanyols; en aquest propòsit eren uns i els uns s'ajudaven als altres. Però ara es faria torrencial: “Ens els anaven duent en vagons de bestiar i en barcases de cabotatge”, ens deia el 1948, any del meu retorn a Barcelona, un testimoni

d'excepció, Alexandre Galí, que hi havia tornat ja en feia alguns. Ja abans, quan encara publicàvem a Mèxic els *Quaderns de l'Exili*, persones vingudes a Catalunya ens havien informat que s'hi calculaven en un milió els forasters arribats després de l'entrada de l'exèrcit de Franco. Ja eren, ens deien, la tercera part dels habitants de Barcelona, la quarta del conjunt de Catalunya.

El lector curiós trobarà la preocupació, o millor, l'angoixa, que aquestes notícies ens causaven, expressada en tals o tals pàgines dels *Quaderns de l'Exili* on no ens creïem gens obligats a dissimular el nostre pensament. I si no el dissimulàvem és perquè teníem la certitud que encara s'era a temps de posar-hi remei; la situació creada no era de cap manera irreversible. Penseu en efecte com hauria estat factible l'assimilació dels nousvinguts mentre no passaven de la quarta part de la població total del Principat. Si amb la victòria dels Aliats haguéssim reconquerit el nostre govern propi (un autèntic “govern propi”, que és això el que significa en clar i català la paraula grega “autonomia”), la recatalanització de Catalunya s'hauria pogut produir totalment i en poc temps. Penseu que això era el 1945. Però el feixisme espanyol encara disposaria de trenta anys (de trenta anys més) per continuar la seva obra de destrucció de les arrels mateixes de la catalanitat.

Així hem vingut a parar a una situació totalment nova en la nostra història; Catalunya només és catalana a mitges, com si fos hemiplègica.

Val a dir que força immigrants volen integrar-se a través del mitjà més vàlid per fer-ho, parlant català. Alguns fins i tot afirmen amb orgull que els seus fills ja el parlen tan bé com els naturals de la terra. Cal estimular aquest orgull; cal facilitar aquell desig. La feina és moltíssima, prou ho sabem; i no és pas fàcil.

Si de moment no tenim més armes que l'habilitat i la prudència, sempre unides a la fermesa, fóra absurd tanmateix que ens enganyéssim nosaltres mateixos esforçant-nos a creure que una situació així és natural quan és monstruosa. Fins ara, sempre Catalunya –victoriosa o vençuda– havia estat catalana, i és això el que és natural. Perquè ho torni a ser, el camí, el camí serà llarg i costerut. Hem caigut molt

avall, quasi al fons d'un pou; caldran prodigis d'habilitat per sortir-ne. Hem anat a parar molt lluny, no ja d'on volíem anar, sinó d'on ja érem en vigílies de la guerra. Aquella fita que el 1936 els esdeveniments ens posaven a l'abast si haguéssim fet el que calia –una nova Solidaritat Catalana– com la de trenta anys abans, que unint tots els catalans, sense distincions d'ideologies ni de classes hauria donat a la guerra naixent l'únic sentit que podia justificar-la davant la història–, aquella fita ara ens queda molt lluny i molt amunt. No ens hem de descoratjar a desgrat de tot; el que importa és que la vegem ben clara tal com la veié el poeta, com una “ciutat llunyana” que ens envia “batecs d'aire i de fe”.

Fullejant ara els *Quaderns de l'Exili* hi trobo, com és fatal, moltes coses que han perdut actualitat, d'altres que potser es presten al somriure irònic, també a moments una violència de to que ara se'm fa estranya (ara que duc damunt l'esquena una quarantena d'anys més). Cert que no vam atacar mai a ningú que no ens hagués atacat abans ell a nosaltres, es pot invocar doncs la legítima defensa almenys com a atenuant, però ¿era indispensable fer-ho amb tanta violència? Fora d'aquestes salvetats, més aviat, i perdoneu si ho dic tal com ho sento, hi he trobat coses que tornaria a subscriure plenament si són meves o que subscriuria amb orgull si són d'algun dels meus estimats companys. Hi he trobat veritats que ho són avui tant com ho eren quaranta anys enrera, veritat que convindria divulgar més que mai entre els catalans justament perquè van tan a repèl de molts prejudicis i falses nocions que, si han arrelat tant entre nosaltres, és com a conseqüència de la nostra decadència secular. Com deia tan concisament Francesc Cambó en la carta en què ens expressà la seva simpatia i el seu acord substancial amb el que defensàvem: “Exigir l'autonomia i menysprear les funcions burocràtiques i militars és un absurd”. Aquest absurd, que voreja la demència, persisteix; diria, fins i tot, que se'l troba més que abans del 1936, com a conseqüència de la nova i terrible davallada que ha sofert Catalunya des d'aleshores. Alguns dels mateixos que criden pels carrers “som una nació”, potser no es fan una idea prou clara de les funcions reals que implica aquesta paraula si és que de debò ha de

ser alguna cosa més que una paraula.

En canvi ha avançat força la consciència de la nostra unitat nacional en relació a l'època en què nosaltres vam llançar aquella fórmula que la compaginava amb la nostra trinitat: “El Principat, València i les Illes són tres Països i una sola Nació”. El lector curiós veurà com ens capficava el trencacolls del nom comú, més ardu que no es pensen els simplistes. Veurà com a la claror sobretot dels treballs, aleshores recents, de Bosch-Gimpera, que estimàvem com un gran mestre, havíem tornat a la idea que Prat de la Riba ja exposà a *La Nacionalitat Catalana* a començos d'aquesta centúria, que els catalans del Principat, els valencians i els balears som en substància els descendents d'aquella Etnos Ibèrica que els primers exploradors hel·lènics havien trobat assentada en els nostres territoris. El nom més adequat per al conjunt d'aquests fóra, doncs, el d'Ibèria si no s'hi hagués fet tanta confusió ja des d'antic, ja des dels romans, de la mateixa manera que el més adequat per al conjunt de la Península és justament el d'Espanya o Hispània que se li donà fins força després de consumada la separació de Portugal; el nom que, ni caldria recordar-ho, li donava Camões, en *Els Lusíades*. Però el mateix Camões que amb orgull esmentava “o regno lusitano” entre les “diferentes nações” que componen “a nobre Hespanha” conferint-li grandesa:

*Com nações diferentes se engrandece,
Cercadas com as ondas do Oceano.*

Quan, entre aquestes “nações”, totes igualment “hispanas” o “hespanholas”, esmentava la nostra, la Corona catalanoaragonesa, no ens anomenava “ibèrides” –que és el que hauria fet ja amb “lusíades”– sinó “tarragonesos”, és a dir, ressuscitant el nom de tradició romana:

*Tem o Tarragonez, que se fez claro
Sujeitando Parthenope inquieta...*

Essent així que el territori de la Hispània Tarraconense dels romans corresponia molt menys al de la Corona catalanoaragonesa que el de l'Etnos Ibè-

rica dels grecs. Tant se val; ara com ara, tan inviablè resultaria, amb el sentit que ens interessa, el gentilic “íber” (o “iber”), o ni que fos “ibèric”, pres dels grecs, que el de “tarragonès” pres dels romans. La majoria de gent, tant el Principat com al País Valencià com a les Illes, s’hi desconcertaria; caldria en tot cas una campanya prèvia d’informació que fóra molt llarga i que ara com ara no és al nostre abast.

Avui seria en efecte força difícil de fer comprendre a les multituds que d’“ibers” només ho som nosaltres i que els portuguesos, que no ho són ni ho han estat mai, són en canvi tan espanyols com ho podem ser nosaltres. “Els portuguesos són els espanyols de l’Atlàntic com els catalans els del Mediterrani”, deia Salvador de Madariaga amb felicitat concisió. Entorn del gentilic “ibers”, que hauria hagut de ser exclusivament el nostre –el dels “espanyols del Mediterrani”–, s’ha anat fent cada vegada més la confusió fins al punt que el mateix Verdaguier, a *L’Atlàntida*, fa més d’un segle, ja anomenava “iberes” aquelles mateixes “nacions” que per a Camões, tres segles abans, eren encara “hispanas” o “hespanholas”:

*I a tu ¿qui et salva, o niu de les nacions iberes,
Quan l’arbre d’on passejaves al mar fou submergit?
¿Qui et serva, jove Espanya, quan lo navili, on eres
com góndola amarrada, s’enfonsa mig partit?*

Veurà per cert el lector curiós que fullegi aquesta edició facsímil com per als *Quaderns de l’Exili* *L’Atlàntida* era, no solament un magnífic poema, sinó una esplèndida propaganda de la “idea catalana d’Espanya”, com *Els Lusíades* ho foren de la seva “idea portuguesa”. La remarca que fèiem aleshores,

que els dos únics poemes èpics espanyols i espanyolistes de gran volada que existeixen són *L’Atlàntida* i *Els Lusíades*, català l’un i portuguès l’altre, continua en peu i ens sembla tan vàlida ara com aleshores; ¿qui ha estat el veritable “separatista” en aquesta “espaciosa y triste España” com deia fray Luis de León, que, si ens hagués sabut donar un bon aolliment ja que tots hi hauríem pogut tenir cabuda, potser entre tots l’hauríem alegrada?

Tornant al que dèiem, la confusió entorn del nom d’“ibers” i la impossibilitat patent de desenterrar el de “tarragonesos” amb el sentit general que voldríem, ens dugué a forjar un topònim que, tot

i veient-ne els inconvenients, ens semblava que podia ser admès per tothom ja que es basava en la unitat de la llengua, no discutida més que per aquells que ja Menéndez y Pelayo, fa un segle, qualificava de “majaderos”. Els principals inconvenients

d’aquell nom triat per nosaltres, o sigui Països de Llengua Catalana, són la seva llargada i la seva complicació (dos substantius, lligats per una preposició, i un adjectiu). Ara s’ha estès molt el de Països Catalans; ni cal dir com ens agradaria que triomfés, ja que és molt més simple i per tant molt més eufònic, però cal que l’experiència el demostrï viable; és a dir, que els valencians i els balears l’acceptin.

Si la idea de la unitat nacional dels nostres tres Països s’ha anat estenent feliçment amb els anys essent així que aleshores ens havia valgut atac verinosos, no pas dels valencians ni dels balears de l’exili (que n’hi havia d’estimadíssims i de ben representatius entre els col·laboradors dels *Quaderns*) sinó de certs catalans del Principat, que Déu els perdoni, un altre punt de vista també anticipat per

nosaltres, si bé amb extrema cautela perquè topava amb prejudicis incomparablement més forts, el de la nostra perfecta indiferència a les formes accidentals de govern, també per sort es troba ara molt difós entre una bona part de l'opinió catalana. És un guany decisiu. Havia estat una de les grans ensenyances de Prat de la Riba i de Cambó (“¿República? ¿Monarquia? ¿Catalunya!”), però oblidada després fins al punt d’haver-se pogut afirmar en un moment de desvari que Catalunya era “el baluard de la República”. Fer de la pàtria el baluard de res que no sigui ella mateixa és una aberració política; en el cas de la fracassada segona República espanyola, era com

lligar Catalunya a una roda de molí a fi que s’enfonsés amb ella. El lector curiós podrà veure com, d’una manera cautelosa per no ferir prejudicis arreladíssims però prou clara perquè s’arribés a entendre, vam tractar de separar aquestes dues qüestions perfectament distintes,

la de Catalunya, que era i és i serà l’essencial, i la de la segona República espanyola, perfectament accidental i passatgera; veurà com procuràvem informar els nostres lectors, amb la discreció que era del cas, de les relacions que el doctor Carles Cardó, amb qui estàvem en cordialíssima correspondència i que havia d’honorar amb la seva col·laboració el nostre darrer número, mantenia amb el comte de Barcelona, aleshores possible rei d’Espanya. La simpatia amb què evocàvem la figura del comte de Güell, monàrquic liberal i catalanista mort a l’exili, obeïa al mateix desig de subratllar que per a nosaltres la qüestió no era ni havia estat ni seria mai entre monàrquics i republicans –ni, d’una manera més general, entre dretes i esquerres–, sinó entre catalans i anticatalans.

Amb el nostre respecte –subratllat una i altra vegada– pel doctor Cardó, il·lustre pensador religiós en qui vèiem el representant exiliat de la nostra intel·lectualitat catòlica, i pel cardenal-primat Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona i per tant cap jeràrquic de l’Església catalana, mort a l’exili, ens posàvem resoltament al costat de la nostra Església, perseguida i martiritzada per les turbes anarquistes –tot seguit les tornarem a esmentar– com continuaria perseguida i martiritzada pel feixisme espanyol triomfant; també aquesta actitud ens valgué la incomprensió i les fiblades dels obcecats i dels sectaris. Cal dir ben alt que aquesta fauna no es

trobava pas entre els excombatents, ben al contrari; tota ella es reclusava ente aquells ciutadans, potser molt respectables sota altres punts de vista, que pels motius que fos, bé hem de creure que sempre confessables, havien cregut oportú d’abstenir-se d’honorar els

fronts de guerra amb la seva estimable presència. Aquests dignes menjacapellans encara no havien comprès que la salvatge persecució anticristiana de 1936 havia afavorit en mesura extraordinària el triomf dels nostres enemics seculars el 1939.

Si en aquests aspectes i entre minories cada vegada més considerables s’ha avançat en aquests darrers anys, en canvi entre amples majories afectades per la immigració i en altres aspectes essencials la davallada, insistim-hi, ha estat terrible. La costa que caldrà remuntar és dura i eriçada d’espines. Caldrà fer-la a poc a poc. Ara no hi ha dreceres. En 1936 se’ns en presentà ben inopinadament una de magnífica i no la vam saber emprendre. Tot hauria estat possible aleshores pel que fa a la plena restauració de la nostra nacionalitat. Però unes turbes, que en

gran part eren atacades per l'enemic com s'ha pogut comprovar ("objetivo cubierto", pogueren comunicar des de Barcelona els agents franquistes tot i que aparentment el seu cop havia fracassat), que eren en tot cas en gran part forasteres, van creure que havia arribat el moment primparat de proclamar l'anarquia universal. En hores de pessimisme em demano amb quin altre ciri trencat sortirien ara els seus equivalents, l'eterna lerrouxada que rebrota a cada moment crític per enfonsar-nos.

Hem de tornar a començar des d'on ho va fer Prat de la Riba; quasi tot el que ell havia construït, tot el que, gràcies a l'embranchida que ell hi donà, es construï després, fou arrasat per la guerra i la postguerra, pel Desastre Nacional. Ara, per sort, ja els qui tenen vocació de polítics actius –no és pas ni remotament el meu cas– poden posar-se a la feina de reconstruir-ho; feina ímproba, que exigirà una paciència inexhaurible, una cautela excepcional, una obstinació i un estoïcisme a tota prova, també una humilitat de sant ja que hauran d'entomar els impropis per partida doble, dels uns perquè interpretaran com a covardia la seva prudència i dels altres perquè s'escriuriran de la seva fermesa com d'una temeritat. Per arribar al cim d'una altíssima muntanya calen moltes marrades; voler-hi anar pel dret només ens duria a l'estimbada. Ja massa ens hem estibat en el passat, tant el remot com el recent. Hem de reprendre la feina iniciada fa un segle i mig pels homes de la Reinaxença, en mala hora interrompuda per una guerra que els catalans no hauríem volgut mai, que ens fou imposada. No importen les marrades; el que importa és el cim cap a on volem anar. Aquest cim, crec que els homes dels *Quaderns de l'Exili* el vèiem amb claredat i amb precisió: es tracta de retrobar la pàtria en la seva doble integritat, la del territori i la de les funcions. Per a això no calen pas "separatismes", tot al contrari. En l'estat actual de la consciència popular –molt desigual– en els diversos països de llengua catalana, el separatisme del Principat que ens separaria d'Espanya també ho faria del País Valencià, de les Illes, de l'Aragó oriental.

D'altra banda, som espanyols; ja ho hem vist abans. Ho som com ho eren Camões i Verdaguer,

d'aquella Espanya que és un "niu de nacions" i que "se engrandece" amb totes elles i amb la seva diversitat. Sempre l'expressió "Espanya i Portugal" m'ha fet aquella tristesa que fa tot allò que atempta contra la natura; és tan monstruosa com ho fóra "Europa i Espanya". Som espanyols com som europeus; ens en han fet la història i la geografia, que no podem pas esborrar capritxosament. Ni Franco ens ha de fer avorrir aquell nom ni Hitler aquest. Cert que els portuguesos, després d'haver estat protestant llargament, fins força temps després de la seva separació, contra l'abús del nom d'Espanya aplicat només a una part d'ella, han acabat resignant-se a aquesta usurpació. ¿Qui haurà estat el veritable "separatista" en aquest cas com en tants d'altres? Però el mal ús d'un parell de segles no ha de prevaler contra el bon ús d'un parell de mil·lenaris. Som espanyols; i ja que ho som, acceptem-ho amb orgull. Aquell mateix orgull amb què ho acceptava Camões. I mentre aquella autonomia que ja demanaven fa noranta anys les Bases de Manresa no sigui un fet, mentre no existeixin unes forces catalanes almenys autòctones ja que no autònomes, fóra útil que el jovent que en sentí la vocació no deixi de consagrar-se a la carrera de les armes com no han deixat mai de fer-ho a les seves –d'advocats, de metges o del que fossin– els qui s'hi sentien atrets per més que no existissin encara universitats catalanes. Ben trist seria que el nostre poble, que ha de fornir soldats per imperatiu indefugible de la realitat política present, no fornís en canvi oficials; s'assemblaria massa la nostra a la situació dels indígenes de les antigues colònies i ens hauria de causar horror la sola idea que se'ns hi pogués equiparar.

Hem de voler que els catalans s'exercitin, com a cosa habitual, en totes les funcions pròpies de l'Estat modern; qui diu les militars diu també les diplomàtiques, les financeres, les navilieres –del mar i de l'aire–, les governatives o policiaques, les eclesiàstiques –¿no ens vam manifestar sota el franquisme demanant "bisbes catalans"?–, si és que de debò aspirem a ser això que cridem pels carrers, una "nació". Crec que és aquesta la lliçó més permanent del *Quaderns*; nosaltres ja l'havíem apresada de Prat de la Riba.

Joan Sales

—
MONSENYOR
—

• 1943 •

Els telegrams de la premsa ens han fet saber, el mes passat, la mort, a Roma, de monsenyor Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona. Aquest venerable príncep de l'Església ha mort gairebé octogenari; i, en bon i gran català a l'exili.

Ha estat un dels grans cardenals del nostre segle; una figura de dignitat no menys alta i serena que els cardenals Mercier i Verdier. Amb ells, ha representat l'esperit cristià dels pobles belga, francès i català –tan diferent del fanatisme islàmic dels *curas* castellans.

Cert, moltes coses (art i filosofia, ciència i política) han canviat mil vegades en el que va de segle. Però la pedra on pujava el diminut Sant Pau per predicar i convertir els nostres avantpassats, segueix a Tarragona, recordant-nos que la nostra terra té una pàtina de dos mil·lenis de cristianisme.

Alguns catalans obliden que una de les institucions més importants del seu país és l'Església catòlica. Paral·lel a la reinaxença general dels Països del Principat, València i les Illes, va ressorgir l'idealisme cristià català, a principis del segle passat, com una justa i ponderada reacció contra les vulgaritats materialistes del segle XVIII. Era també, al mateix temps, una reacció contra el macabre jesuïtisme castellà, el qual, en el transcurs de la Decadència, havia anat envaint els nostres Països i amenaçava alterar-ne la mentalitat. En feliç aliança unint l'idealisme religiós al sentiment de llibertat, una sèrie de pensadors eminents formen una cadena, des de monsenyor Fèlix Amat, arquebisbe de Palmira (1750-1830) fins al bisbe de Vic Torres i Bages (1846-1916), passant per Jaume Balmes (1810-1848). I el més gran dels nostres poetes de la Reinaxença resta sempre mossèn Cinto; i Catalunya és l'únic país del món que, en ple segle XX, per la mà de Gaudí, ha aïçat encara una catedral enorme i genial.

Monsenyor Vidal i Barraquer era d'aquest llinatge. Però hi hagué qui, en comptes d'aprofitar aquest moviment ideològic poderós i eminentment constructiu (com hauria fet tot veritable polític), va anar-se'n pels pobles a predicar i organitzar l'extermi del cristianisme. Els moros ja no eren a la costa, com en altres segles, sinó que els teníem dins de casa. Algun dia sabrem quin element interessat va

inocular el virus de la hidrofòbia a aquells infeliços; perquè és patent que, amb una semblant política, només s'aconseguia un objectiu: fer el joc al jesuïtisme de ponent, sumint més i més el nostre poble en el descrèdit internacional a fi de fer impossible la seva emancipació.

El Cardenal-Arquebisbe (i el seu sector) es va trobar aïllat entre la demagògia clerical castellana d'una banda, i la demagògia anticlerical republicana d'altra. Impàvid, va fer el seu camí, desafiant la incomprensió dels uns i la dels altres. Va engolir fins a les mares molts calzes d'amargor; entre ells, un dels més amargs, la batalla pel bisbat de Barcelona, guanyada pels jesuïtes castellans en tota la línia, els quals en van expulsar el bisbe Miralles, català (de Mallorca) enèrgic i incorruptible, per instal·lar-hi l'estranger i inepte Irurita. (Aquell Irurita que, segons la *vox populi*, es va negar a administrar els sacraments al President Macià; hi va haver d'anar monsenyor Vidal i Barraquer).

Les seves grans batalles van ser, sobretot, durant la Dictadura. Quan en els pobles de l'Arquebisbat, era llegida una pastoral, i començava: Nos, Francesc, Arquebisbe de Tarragona, Cardenal Vidal i Barraquer del títol de Santa Sabina, Primat de les Espanyes..., semblava que una emoció greu i profunda s'encomanava als oients. És que el Dictador, en el seu afany de despullar Catalunya de tots els títols que recordessin la seva antiga grandesa, havia volgut privar Tarragona de la seva Primacia. Històricament, Toledo és Primada en el reialme de Castella, i Tarragona en la Corona catalana d'Aragó. Units els dos reialmes el 1516, va néixer la rivalitat. La pugna hauria acabat potser amb l'eliminació de Tarragona, sense l'energia de monsenyor Vidal i Barraquer. Va protestar contra la intromissió del Dictador en els afers canònics, i aquesta actitud coratjosa va provocar que una partida de policies espanyols violessin la seva residència i regressin els seus papers privats. Aquest fet brutal va commoure les consciències cristianes de tot el món.

Enfront de Franco, ell i el bisbe de Vitòria –un basc– han estat els únics prelatos que van negar-se a signar l'anomenada Pastoral col·lectiva de l'Episcopat espanyol d'adhesió a Franco. Per explicar aquest

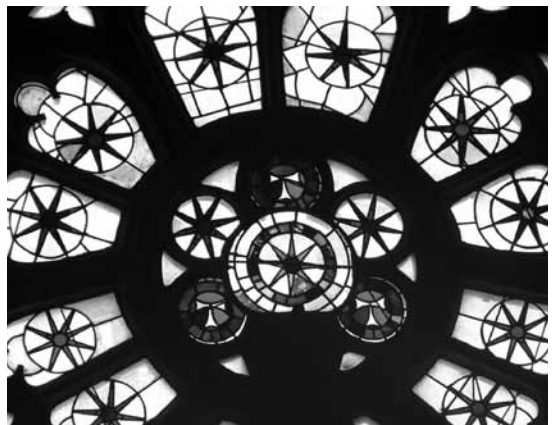
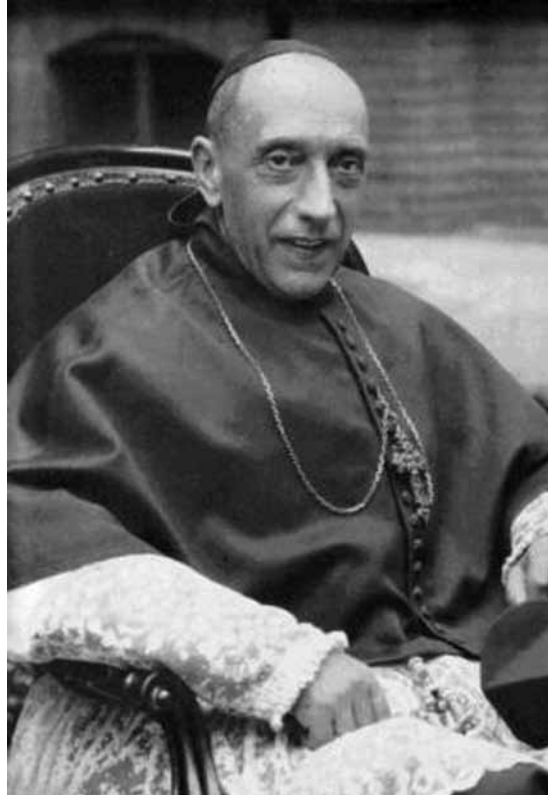
refús d'un Cardenal Primat, que involucrava una tàcita condemna del seu règim, el franquisme va haver de recórrer al baix expedient d'escampar que Monsenyor s'havia tornat boig....

Era Monsenyor alt i extremadament magre. Solia vestir un simple hàbit negre, en què només una estreta vora morada indicava la seva jerarquia. Tenia el seu tracte una afable i senzilla majestat que

“El Cardenal-Arquebisbe es va trobar aïllat entre la demagògia clerical castellana d'una banda, i la demagògia anticlerical republicana d'altra.”

inspirava a la vegada respecte i simpatia. Qui l'ha-gi vist, caminant, a poc a poc, pels camins, plens de records romans, dels volts de Tarragona, o entre els avellanars que volten el monestir de Poblet, a la Conca de Barberà; o bé en el seu palau, de parets grans i nues, pintades a la calç i gairebé sense mobles, no oblidarà fàcilment aquella figura alta, lenta, magra i malaltissa, però enèrgica i redreçada, i sobretot aquella mirada impressionant, a través de la qual (només a través d'ella) un es donava compte del foc que cremava dins.

La mort de Monsenyor és un nou cop per a Catalunya. Per apaivagar la mentalitat de guerra civil i els furors hidrofòbics de dretes i esquerres que esqueixen el país i el deixen dividit i inermes enfront de l'invasor castellà, la seva serena i afable jerarquia hauria pogut fer molt, arribat el moment de la reconstrucció.

Joan Sales

**CONTRA ALGUNS
ERRORS DIVULGATS**

• 1944 •

Els *Quaderns* –sostinguts pels seus col·laboradors i amics– són una publicació modesta. En el seu espai reduït, les idees s’han de condensar, i sovint queden poc explicades. Algunes, per aquesta causa, han estat objecte de males interpretacions. Voldríem avui respondre certes objeccions que ens han estat fetes a propòsit de la qüestió militar. No podem exigir que tothom es convenci, però sí que el nostre pensament no sigui desfigurat.

Militarisme. Ens imputen alguns el vici del militarisme, perquè volem que la nostra Nació tingui el que tenen totes les altres, un exèrcit propi. És tan grossera la imputació que ni valdria la pena de replicar-la: amb idèntic motiu podrien ser acusats de militaristes Roosevelt, Churchill, Stalin, etc., que també volen per al seu país el mateix que nosaltres per al nostre. Distingirem, d’antuvi, entre els nostres objectants, dues menes molt diferents: en la primera, trobem certs individus que no van fer els seus deures militars (sense estar assistits de cap excepció vàlida) durant la guerra del 1936-39, la qual cosa ens fa sospitar que el terme pacifisme en boca d’ells no és més que un eufemisme amb què intentem fer passar certa mercaderia vergonyosa. Figuren en la segona mena els pacifistes de bona fe. És a aquests que adrecem el següent raonament: el pacifisme conseqüent no s’ha de limitar a protestar contra la idea d’un Exèrcit per al seu país, ha d’actuar per suprimir tots els exèrcits; ara bé, la destrucció de tots els exèrcits del món només pot ser duta a terme per un altre exèrcit que sigui tan poderós com tots els del món sumats; com que això és impossible (o, almenys, no està en el poder dels pacifistes catalans), queda en evidència la vacuïtat de la utopia pacifista. Doncs, essent així que ens és impossible suprimir els exèrcits dels altres països, i com que cap ciutadà honest no pot desitjar que sobre la seva Pàtria indefensa pesi perpètuament l’amenaça de les invasions forasteres, cal concloure que una de les condicions *sine qua non* de la pacífica existència de la nostra Pàtria és un exèrcit nacional.

Obvietat de la nostra pretensió. Altres, al contrari, ens retreuen que la nostra pretensió és òbvia, “ja que –diuen– si Catalunya constitueix una nació separada, és evident que tindrà el seu exèrcit; és su-

perflu parlar-ne”. Aquests ens atribueixen gratuïtament la intenció separatista. Els *Quaderns* –per bé que, a títol particular, ho pugui ser algun dels seus elements– no són separatistes; basta prestar atenció al nostre Punt II. Entenem que la Nació dels catalans, Valencians i Balears podria gaudir de la plena sobirania sense necessitat de trencar el marc d’una Confederació hispànica. Entre nosaltres i les altres nacions que s’assenten damunt de la península, podrien existir vincles anàlegs als que unien l’Hongria a l’Àustria abans del 1918, als que uneixen el Canadà a l’Anglaterra o la Ucraïna a la Rússia en els nostres dies. I, per cert, ens sembla més envejable el Canadà que no la república d’Haití, per exemple. Per tant, no és obvi que demanem la creació del nostre Exèrcit, perquè són molts els qui creuen erròniament que l’exèrcit propi és incompatible amb un lligam qualsevol que ens uneixi als altres països de la península. Àdhuc el senyor Santaló podria demanar-lo sense haver de sortir del terreny de la legalitat. Fora de la península, sempre s’ha entès que la paraula autonomia indica un govern propi que abraça tots els rams, no exceptuat el de la defensa; no sabem per què, a la península, ha de voler dir altra cosa. Fins la Finlàndia, sota els tsars, tenia el seu exèrcit propi; i ¿no l’ha de tenir el nostre país, que compta el doble d’habitants, sota una pretesa democràcia? Quan els republicans espanyols ens prometen l’autonomia, però sense exèrcit autònom, és que abriguen la intenció de prendre’ns més tard, per la força de les armes, la mateixa autonomia que ens prometen.

Inutilitat d’un Exèrcit Nacional. Uns tercers, encara, especulen sobre la inutilitat d’un exèrcit nacional petit, “com –asseguren– seria el nostre”. “Els nostres veïns –afegeixen– ens esclafarien; el nostre paper seria grotesc”. A la base d’aquest error es troben dues idees exagerades:

- Exageració de la petitesse del nostre país: la Pàtria dels Catalans, Valencians i Balears no és tan petita com suposen molts; pel territori, és més gran que els dos reialmes de Bèlgica i Holanda sumats; pel que fa als habitants, en té més que la Finlàndia i la Noruega juntes.

- Exageració de la força dels nostres veïns: hi cauen els separatistes que només compten com a

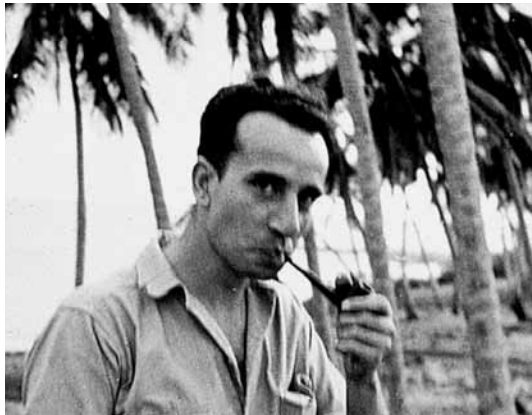
compatriotes els veïns de les províncies de Barcelona, Tarragona; Lleida i Girona, i els oposen als espanyols. Però els *Quaderns* no han plantejat mai la qüestió en aquests termes simplistes i demagògics. Si federem (idea essencial del nostre periòdic) els països de Catalunya, València i les Illes; si, d'altra banda, es desglossen del bloc central la Galícia

més estima; i, sobretot, es desavesaran del vici que tenen de conquerir Catalunya de temps en temps. Perquè llavors tornaran a ser certes les paraules, modestes i esplèndides, de Pere el Gran: qui la voldrà costar-li ha.

“El dia que ens vegin
investits d’una força
armada idònia, els caste-
llans ens tindran de sobte
molta més estima.”

i els Països èuscars (Biscaia, Navarra, Guipúscoa i Àlaba), la proporció huarà passat a ser sensiblement d’un a dos (la mateixa que hi ha entre Alemanya i Rússia, o entre França i Alemanya). El desnivell ja és d’un ordre fàcilment compensable per la nostra major potència industrial, d’un costat, i per un sistema d’aliances amb els èuscars i els gallecs i portuguesos, d’altre; això, sense sortir del marc peninsular. Però, és més: ¿per què s’ha de suposar que la creació d’un exèrcit autònom ens ha de dur a la guerra amb els castellans?, ¿per què no hem de viure en pau i concòrdia amb els nostres veïns? Precisament, si volem un exèrcit nostre, és perquè aquest ens sembla el fonament més sòlid que podria tenir la pau peninsular. Si, per tres vegades en el record dels homes que ara es troben a la trentena, una agressió militar ha esclafat el nostre país i les seves llibertats (13 de setembre, 6 d’octubre, Desastre Nacional del 1939), ha estat degut a la manca d’un exèrcit de defensa. Sempre, l’espectacle d’un país indefens estimula els apetits agressius dels seus veïns; aquesta llei està profundament gravada en la natura de les coses i és inútil voler amagar la realitat vivent i rude sota frases abstractes i pedants.

El dia que ens vegin investits d’una força armada idònia, els castellans ens tindran de sobte molta

Joan Sales

—
ELS ÒRSIDES
—

• 1945 •

Un amic entra, amb un dels divuit periòdics catalans que veuen la llum a la veïna ciutat de Mèxic. I diu:

–A veure si endevines qui ha escrit això:

“Una vegada, un ximple va posar-se a traduir. Aleshores, el celeste Arquer, per un segon, li aclarí les potències. I sentí el ximple que li rodava el cap. Havia de fer que traspués quelcom que no podia atènyer i això en un material que no sabia plegar”.

–Sembla una cita del Glossari de l'Eugeni d'Ors.

No era de l'Ors, ni de principis de segle. Era cosa escrita de poc.

Això ens va dur a parlar llargament del cas Ors, i de moltes altres coses.

Els qui envers el 6 d'octubre del 1934 vorejàvem la vintena, es pot dir que des de llavors només hem vist calamitats. Potser això ens ha fet més cavil·losos que altres generacions que han conegut una joventut més plàcida. I una de les coses que ens ha fet rumiar més, és per què el nostre país ha estat arrossegat a un Desastre Nacional com a coronament –fet d'un absurd delirant– de la seva Reinaxença.

Una entre les causes crec que és l'Eugeni d'Ors.

Això pot semblar un exabrupte, ja que tots entenem que el mal de què vam morir va ser la demagògia, i l'Ors i la seva escola representaven –o volien representar– un esperit de saló, de refinat intel·lectualisme, d'exquisida aristocràcia. Aquí està el nostre error: voler representar no és sempre representar. ¿Qui sap si els nostres demagogs de barriada no es pensen representar també una aristocràcia? A Mèxic en veiem més d'una que ara fa vida de societat. No hi ha pitjor plebeu que aquell que no hagi capít la dita de Montaigne sobre el braç senyorial, al qual pertanyia:

“s'il ne faut coucher sur la dure, soutenir armé de toutes pieces la chaleur du midi, se paître d'un cheval et d'un âne, se voir détaillier en pièces, et arracher une valle d'entre les os, se souffrir recoudre, cautériser et sonder, par où s'acquerra l'avantage que nous voulons avoir sur le vulgaire?”.

A part que les idees de l'Ors, un cop garbellades i sospesat el gra que en queda, apareixen tan confuses, tan plenes de contradiccions, tan abstractes en el mal sentit, com ho puguin ser les d'un dels

nostres personatges polítics.

Però no és per aquí que la relació s'estableix, sinó per un camí molt més llarg.

Sovint oblidem la influència que un home de talent –i l'Ors ho era– té sobre el país. La mania d'atribuir gran importància a les masses ens fa passar per alt el fet certíssim que les masses rarament es mouen si algú no les atia; i que, al seu torn, els qui atien les masses ho fan en nom d'uns principis que han begut en fonts més altes. Així, de graó en graó, es pot trobar l'origen d'un moviment fabulosament extens en un sol home. Prat de la Riba comparava aquest fenomen al dels cercles concèntrics que es produeixen a la superfície de l'aigua partint d'un impacte inicial.

El cas Eugeni d'Ors és un dels més curiosos que ofereix la nostra història literària.

Havent-me encaparrat de sempre, m'havia basquejat un temps per treure'n l'entrellat, fent-me'n dir coses per coetanis de l'Ors. Entre ells, una persona que n'havia estat amic fervorós i entusiasta, ficada, a més, en la intríngulis del Govern de la Mancomunitat a l'època del cas. M'explicava que l'Ors era un funcionari estrictament honorable que va ser víctima d'una conjura força lletja. Per perdre'l, el van acusar de la malversació d'uns fons. L'acusació el va revoltar tant, que va arribar –cosa estranyíssima en ell– a demanar una satisfacció de sang, la qual li va ser refusada. La seva deserció del país (determinada per aquest incident), tindria, doncs, alguns atenuants, per bé que desertar la Pàtria no és mai justificable.

L'Ors se'n va anar, però van quedar els òrsides.

Un, en Carles Soldevila, deia el 1927:

“Els qui ens hem incorporat a la literatura entre 1907 i 1917 en un sentit o altre hem experimentat la seva influència. Fins que, arribats a l'edat viril, no hem sabut anar a beure directament a les fonts, ha estat a la conca diminuta de les seves Glosses on hem xuclat les doctrines intel·lectualistes i la filosofia antiromàntica... Xènius ens va abandonar bruscament, i després de la seva partida ens vam adonar perfectament que podíem seguir el nostre camí sense que ens calgués un poder personal de tendència enciclopèdica i absolutista”.

És a dir: podien seguir essent òrsides... sense l'Ors.

¿En què consistia aquesta filosofia... intel·lectualista i antiromàntica? Allò que dóna més idea de l'orsisme és l'Ors mateix. Vet aquí com el pinta Joan Estelrich:

“El seu gust per la fatxada, la seva indiferència per la veritat, tot ho vam tolerar amb summa benevolença en aquell elegant esprit faus, en aquell funcionari magnífic que posava, en totes les coses, en totes les cerimònies, un comentari subtil. Perquè no manqués res, es va arribar a parlar d'un sistema de filosofia fabricat (per l'Ors) expressament per a nosaltres; si no hi va haver la tal cosa, va existir en canvi l'assaig filosòfic i moral, considerats com a gènere literari amè”.

La moral considerada com una amenitat: vet aquí quelcom que dóna idea de la mentalitat òrsida. Els lectors que hagin tingut ocasió d'observar un òrsida de prop, s'hauran adonat de com la imatge original del mestre s'ha reproduït en cada deixeble.

L'Ors va imprimir, a principis d'aquest segle, un canvi molt radical en la direcció de les idees, el qual va ser funest, en el nostre parer.

Fins a l'Ors, els nostres homes de lletres havien escrit a impuls d'un ideal, cosa que dóna als seus escrits una força que en els de l'Ors i els òrsides no es troba més. L'ideal religiós en Ramon Llull, l'ideal de l'imperi català en Ramon Muntaner, l'ideal cavalleresc en Joanot Martorell, l'ideal femení en Ausiàs March –perquè també hi ha ideals personals, íntims–; l'ideal d'oposar-se a la Decadència en Cristòfor Despuig –tan injustament desconegut del públic modern–... això pel que fa als de les centúries XIII, XIV, XV i XVI. I pel que fa als de la passada, els movia l'ideal de la Reinaxença de la Nació dels Catalans, Valencians i Balears. Hauria estat difícil fer entendre a aquests escriptors que es pugui escriure sense un ideal, sense un impuls intern, sense un propòsit. Només trobem –a part dels mediocres, justament oblidats– el cas del doctor Vicenç Garcia, home de gran celebritat –i home de talent, com l'Eugeni d'Ors– i els seus deixebles, els vallfagonistes, que es

proposessin escriure, que no veiessin en l'escriure altra cosa que un joc. La crítica contra el vallfognisme, iniciada per Antoni Puig-Blanch envers el 1815 i duta a fons després per l'escola romàntica, va ser tan eficaç i tan mordaç, que avui en dia fins hi ha qui es pensa que es pot fer la història de la literatura catalana sense esmentar el doctor Garcia. Seria tant com fer la de la francesa sense esmentar Quevedo. El rector de Vallfogona va conèixer tot l'afalac de la glòria en vida, i després de mort va continuar exercint una gran influència sobre la literatura catalana del segle XVIII. Se'l considerava el cap il·lustre de les lletres catalanes; i, quan el comte-duc d'Olivares volia fer una política d'atracció de la minoria selecta per amansir la nostra esquerpa Pàtria, va ser a ell que va cridar a la Cort de Madrid, perquè alternés amb el bo i millor de les lletres castellanes, encara insignes en aquell moment. Aleshores, a Catalunya, no veia ningú en el Rector la figura de poeta de decadència que tots hi veiem ara:

“La literatura catalana, àdhuc llanguint, existeix; i els catalans no se senten privats d'aquesta manifestació cabdal de l'esperit. No tenen ni solament la sensació de decadència; figures com Vicenç Garcia (1582-1623) –en algun aspecte ben dotada, val a dir– els permeten d'il·lusionar-se amb el miratge d'una literatura florida”. (*F. Soldevila: Hist. de Cat., v. II, Barcelona, 1935, p. 275*)

El doctor Garcia, com Josep Carner, va rebre el títol de Príncep dels Poetes:

“Remarquem aquestes paraules de la Proclamación Catòlica, en s. XIV p. 91, on pondera la intel·ligència dels catalans: ‘En nuestro tiempo floreció en la poesía catalana el doctor Vicente García, rector de Vallfogona, cuyos poemas son celebrados por insignes en la agudeza, dulzura y propiedad de pensamientos, y los admiró por raros el fénix de la castellana Lope de Vega Carpio’. Vegeu també els elogis ditiràmics que encapçalen la primera edició de les seves obres (1700). Així, per exemple, s'hi parla de l'Atlant del Cel Poètic, i es diu que Tortosa ‘no deu gloriarse menos ab la ditxa de ser lo sòl de Garcia, que Màntua de Virgili; puix logra Tortosa ab tan gran fil lo donar a la Nació Catalana, aspectada entre totes les del món, un Príncep de la

Poesia Lírica i Còmica?” (*F. Soldevila. Hist. de Cat., II, Barcelona, 1935, p. 275*)

És amb el cas Vicenç Garcia que s'emparenta el cas Eugeni d'Ors. Tots dos van conèixer una glòria enorme; tots dos van exercir una influència abasagadora durant un llarg període (més d'un segle el rector, prop de mig l'Ors); tots dos concebien la literatura com un joc frívol, a base sobretot d'ironia; tots dos van voler universalitzar la literatura catalana a base d'introduir-hi tota mena d'influències estrangeres a la moda del seu moment... fins l'atzar ha volgut que hi hagi molts aspectes anàlegs en el barroc (la moda introduïda a principis del XVII pel Rec-

reivindicava tota la nostra història; vocacionalment, perquè es proposava fer renéixer, no solament la literatura, sinó totes les aptituds de la raça (el dret, per exemple), i entre elles la militar. Podríem citar passatges bel·licosíssims de gairebé tots els autors d'aleshores, i molt principalment dels dos més grans, Verdaguier i Guimerà. Aquells grans homes no es deien intel·lectuals ni parlaven mai de la cultura; aquestes dues paraules tan lletges no es van divulgar entre nosaltres fins entrat aquest segle, i gràcies a l'Eugeni d'Ors i la seva escola. Són conceptes nascuts de la vulgaritat civilitzada d'ara –de les jungles urbanes, com deia en Miquel Costa, que després citarem.

“La Catalunya minada pel vallfogonisme va anar, a empentes i rodolons, fins al Desastre Nacional del 1714. La Catalunya minada per l'orsisme s'ha estimbat en el Desastre Nacional del 1939.”

tor) i allò que l'Ors va batejar arbitrariisme. Àdhuc l'anada del Rector a Madrid, ensarronat pel comte-duc, té una repetició tres segles després en l'anada a Madrid, si no de l'Ors –que ja havia desertat–, dels òrsides (junt amb altres que no ho eren), cofois d'exhibir-hi la cultura catalana (1927, Exposició del Libro Catalán), sense veure que els entabanava Giménez Caballero, el futur capítost intel·lectual del falangisme.

La Catalunya minada pel vallfogonisme va anar, a empentes i rodolons, fins al Desastre Nacional del 1714. La Catalunya minada per l'orsisme s'ha estimbat en el Desastre Nacional del 1939.

Els nostres escriptors de la passada centúria escriuen, hem dit, a impuls de l'ideal de la Renaixença. Aquesta, tal com la sentien ells, era completa: geogràficament, perquè abraçava tota la Nació (Catalunya, València i Balears); històricament, perquè

Després de l'Ors, i a causa d'ell, la Renaixença queda truncada. El mateix mot Renaixença desapareix del lèxic, si no és aplicat al passat, com si consideressin que ells ja estaven renascuts, que tot ja estava fet, que ja no hi havia res més a desitjar des del moment que havien aparegut ells, els òrsides. Geogràficament, una part molt considerable de la Nació, quasi la meitat, el País Valencià, queda oblidada. Històricament, es posa de moda fer befa de Sagunt i dels ilergetes, de la Guerra del Francès i de molts altres aspectes de la nostra història, de manera que aquesta queda monstruosament desfigurada i reduïda a quasi res. Catalunya dóna el trist espectacle d'una Nació que no vol saber res de la seva pròpia història, que la renega, que en fa befa. Es befa de la unió amb Aragó, la qual va ser felicíssima (tant de bo poguéssim refer-la) i que és glòria dels comtes barcelonesos que la van preparar i executar. Es befa fins i tot de la Renaixença: tota mena de reticències despectives acompanyen les al·lusions als nostres homes del segle passat en els escrits dels òrsides. Vocacionalment, no se sap per què, començà

a escampar-se la rara idea que la Nació és la llengua –o, encara, la cultura–, i es menyspreen tots els altres aspectes de la personalitat nacional (sobretot el caràcter, que es reflecteix, entre altres coses, en els costums i el dret); i s'arriba a la monstrositat de creure que la vocació militar és incompatible amb la catalanitat. Fins literàriament queda truncada la Renaixença amb l'adveniment de l'orsisme; perquè, en el transcurs del segle passat, la nostra literatura havia assolit tots els gèneres, àdhuc aquells dos que es

“Després de l'Ors, i a causa d'ell, la Renaixença queda truncada.”

consideren corona de la República de les Lletres, que són l'epopeia (Verdaguer) i la tragèdia (Guimerà); els òrsides se'n fumen de tot això, i limiten la literatura pràcticament a la lírica. Es feia lírica fins en els diaris.

I encara un altre mal gravíssim. Els nostres homes de la passada centúria havien entès sempre que treballaven per fer una literatura independent. Creien, amb tota la raó, que el corc mortal del vallfogonisme havia estat el seu caràcter espiritualment mestís, la seva manca de saba autòctona; i que seria una ben nècia cosa ressuscitar un idioma literari si no es ressuscitava al mateix temps un esperit nacional del qual aquell fos l'expressió. Independència literària havia estat la consigna llançada per Joaquim Rubió en el pròleg del *Gayter del Llobregat*, el 1841, veritable manifest de la Reinaxença. Doncs bé: els òrsides van considerar superat (no se sap en virtut de què) el nacionalisme literari:

“Va voler (l'Órs) superar la teoria del mateix Prat de la Riba, elevant (o rebaixant) el nacionalisme a imperialisme i a dictadura cultural –diu Joan Estelrich. Va posar en circulació aquestes i altres paraules perilloses”.

Ja és estrany un imperialisme que tenia com a resultat perdre la meitat del territori nacional. Més estrany encara un imperialisme el profeta del qual de cop i volta renegà de la Pàtria i deserta a una al-

tra, considerada precisament enemiga secular de la seva. La fuga de l'Ors ja era, per ella sola, la revelació de la falsedat de les seves teories, i bé ho haurien pogut comprendre els òrsides. Si pensant d'aquella manera era possible la deserció, és evident que convenia no pensar d'aquella manera.

I ¿sabeu què era aquest famós imperialisme òrsida? Era... traduir!

“Les traduccions –deia Carles Riba, a l'època (1927) que estava encara influït per l'orsisme– van ser i segueixen essent una manifestació de l'ideal imperialista català, el qual, més que no pas fer una Pàtria per a diverses gents, fórmula jurídica, aspira a fer una Pàtria de diverses gents, fórmula d'incorporació cultural, és a dir, de traducció”.

Abans de l'Ors, Verdaguer i Guimerà havien estat traduïts pràcticament a totes les llengües europees. Després, cap autor català no va conèixer semblant expansió.

¿On és l'imperialisme, ni que només sigui literari?

Traduir és cosa necessària i normal; i tant ho és, que no té a penes importància, ni –fora de casos singularíssims– cal esmentar-ho en la història literària d'un país. Quan un país és sa, la tasca de traduir es fa modestament, en silenci. I es fa de tal manera que vénen a ser traduïdes obres de literatures estrangeres molt diverses, les quals, neutralitzant-se les unes a les altres, no pertorben els caràcters nacionals del país on són traduïdes.

Però si una literatura estrangera és introduïda en massa en un país, sense guardar proporció amb les altres, i sobretot si no hi ha cap motiu per justificar la desproporció, cal sospitar que es tracta d'un cas de provincianisme del país traductor respecte del traduït. Gràcies als òrsides, això es va produir a Catalunya respecte de França. La literatura francesa ens va venir com una allau que ho va submergir tot, des de principis de segle. Carles Soldevila, òrsida i gal·lòman dels més significats, parlava del deliciós abisme de la influència francesa. Joaquim Folguera encoratjava Josep Carner en els seus intents de gal·licització filològica del català. Ara ens sembla estrany que no s'adonessin que que si la Renaixença havia estat una enérgica reacció per sortir de l'esfera d'influència d'una nació estrangera (Castella),

el moviment òrsida, en fer-nos entrar dins l'esfera d'influència d'una altra nació estrangera (França), ens feia entrar de nou dins una decadència. La Catalunya decadent no havia pas imitat (posats a imitar) alguna gran nació coetània, sinó que el seu model havia estat la Castella decrepita dels segles xvii i xviii. Semblantment, els òrsides anaven a inspirar-se a la França que ja feia catúfols, la França senil que caminava cap al desastre vergonyós del 1940. Tots recordem que un dels autors més llegits i admirats a Catalunya a l'època dels nostres pares (és a dir, a l'època òrsida), era l'André Gide. Permeteu-me, doncs, copiar alguns passatges del *Journal* que ha escrit sota la dominació alemanya:

“Si la domination allemande devait nous assurer l'abandance, neuf Français sur dix l'accepteraient, dont trois ou quatre avec le sourire... Mais allez donc parler à u cultivateur du patrimoine intellectuel de la France, dont il ne se sent que fort peu l'héritier! Lequel d'entre nous n'accepterait pas volontiers que Descartes ou Watteau fussent Allemands, ou n'aient jamais été, si cela pouvait lui faire vendre son blé quelques sous plus cher? Le sentiment patriotique n'est du reste pas plus constant que nos autres amours... Composer avec l'ennemi d'hier, ce n'est pas lâcheté, c'est sagesse (=seny), et d'accepter l'inévitable. ‘Untersuchen was ist, und nicht was behagt’, dit excellemment Goethe. Qui regimbe contre la fatalité est pris au piège. A quoi bon te meurtrir aux barreaux de sa cage? Pour moins souffrir de l'étroitesse de la geôle, il n'est que de se tenir bien au milieu. Je sens en moi d'illimitées possibilités d'acceptation; elles n'engagent nullement l'être même. Le risqué est beaucoup plus grand de se laisser dominer parla haine...”

Vet aquí on conduïa la famosa cultura francesa.

En produir-se el 1936 la insurrecció de l'Exèrcit espanyol contra l'autonomia catalana, la influència de l'Ors havia tingut temps de difondre's en amples capes. La frivolitat, un pacifisme covard i engor-

ronit, una ironia entre beneïta i ressentida, que no havia sabut callar ni davant la figura del Coronel Macià quan intentava la nostra renaixença militar; un intel·lectualisme que, a darrera hora, ja es trobava fins entre els dependents de merceries; una prosa que, a força de circumloquis estilístics i de lirisme, ja “començava a assemblar-se a les cartes que les criades escriuen als quintos; tot això, i altres coses igualment derivades –per degeneració– de l'Ors, havien anat formant aquella atmosfera que vam trobar en el nostre país quan, al nostre torn, vam arribar a l'edat viril. Corcat per una frivolitat degradada i corrosiva, a les primeres canonades de la guerra el catalanisme òrsida s'enfonsava sense un gest que l'honorés als ulls de la posteritat.

Amb la guerra, la ruptura amb l'orsisme és un fet. Les guerres són les fites naturals dels períodes històrics. Les guerres del Francès separen neta-ment la Decadència de la Renaixença, i és matèria de fe en els *Quaderns* que la guerra contra Franco ha marcat també l'obertura d'una època nova per a la nostra Pàtria.

Vestigis clars en són les raríssimes pàgines que ens han llegat escrites els qui de bona gana anomenaria els nostres germans grans, els nostres camarades morts. Per exemple, els *Conceptes i dites* que va publicar en Miquel Costa –soldat com tots nosaltres, afusellat per uns brètols, perquè li van trobar, en una carta a la seva promesa, una cita d'Ovidi, d'on van deduir que era un capellà camuflat. Massa jove, no havia arribat a un sistema madur d'idees; però n'hi trobem algunes de tan significatives com aquestes:

“La civilització ha creat les jungles urbanes...”
 “Trenta diners, aquest és l'import de les cultures decrepites. Trenta diners, aquest és el preu del Camp de la Sang, de l'Haceldama on han de podrir.” “Cultura és conreu de les nostres facultats, de totes les nostres facultats, servei dels béns i valors que dignen, assuaugen, justifiquen la vida. Cultura, doncs, és afany de millora essencial; cultura doncs en el fons, és religió i és virtut.” “No oblidant que la vida és milícia, armem-nos de pavelló de justícia, de casc de prudència, d'escut i glavi de fortalesa i de cinyell de temperança.” “La pobresa ha de valorar les poques coses que té. Per això, la netedat, que honora les co-

ses, és virtut de bona pobresa. I per això, al seu origen, les arts han estat flors de pobresa”.

I el seu bell capítol en honor de la guerra i de la glòria militar. O aquest retrat perspicaç d’algun personatge polític que devia tenir ocasió d’observar de prop:

“Hi ha homes tan vanitosos que troben gust en la importància negativa que els dóna el constituir-se en pantans, basses, maleses o esculls”.

L’Enric Usall, tinent d’infanteria mort a la batalla de Terol, no ens ha deixat cap escrit, fora de raríssimes cartes; però els qui el vam tractar sabem prou l’audàcia de les seves idees, algunes de les quals han influït damunt les nostres.

Al costat dels qui van morir en els camps de batalla, cal posar els emportats per la tisi –a semblança dels de la generació del Romanticisme–, com en Rosselló-Pòrcel; i entre ells, el més gran de tots els nostres germans grans, el nom del qual no he d’escriure en públic si no és a la Pàtria i en ocasió de donar-lo a conèixer plenament. Va viure i va morir desapercebut, essent “el millor poeta que ha tingut el nostre país de molts anys ençà, i que ens deixa molt endarrera a tots els actuals”. Per voluntat seva, els seus versos no han de veure per primer cop la llum en terra estrangera. Em sap greu no poder parlar més que d’una manera ràpida i barroera de tot això. Hauria preferit no parlar-ne, com he vingut fent fins ara, tot esperant el retorn a la Pàtria per a fer-ho com és degut; però els anys van passant, i m’ha semblat que era forçós donar-ne almenys un indici, ja que tot això té la més gran importància per a nosaltres i és en part el secret de la nostra actitud. Entenem moltes coses –i les més importants precisament– d’una manera tota altra que els òrside que han vingut pontificant des de fa prop de mig segle. La vida és, per a nosaltres seriosa. Sabem que, d’una manera o altra, caldrà donar-ne un compte estRICTE. La moral no és de cap manera una amenitat, i no hi ha res que compensi el mancament a un deure. La natura no és de cap manera una invenció de l’art, com predicava l’Ors –sota la influència, naturalment, d’Oscar Wilde–, sinó que la seva existència enclou un misteri que ens inspira el màxim respecte. L’home no és un producte de la cultura –cosa que el faria l’igual d’una cassola

de ceràmica o un ninot de terracuita–, sinó un ésser d’una dignitat tan alta que ja, per damunt d’ell, només són possibles éssers que escapin al testimoni dels sentits. La dignitat inherent a l’home, i sobretot quan s’hi suma la dignitat inherent al català, fa que ens repugnin les diferències entre compatriotes, si només són diferències entre compatriotes, si només són diferències de classe; perquè, en canvi, les diferències individuals ens semblen sagrades, tenint com tenen, a diferència de les anteriors, un origen superior al nostre enteniment i a la nostra voluntat. Per això assentim a la dita de Montaigne, segons la qual l’única aristocràcia legítima és la que es basa en el sacrifici. I mentre ens sentim molt pròxims en sentiments al proletariat de la fortuna, que tantes proves d’abnegació per un ideal ha donat en aquest segle, ens sentim, al contrari, molt distants del proletariat intel·lectual (aquesta fauna, fabulosament multiplicada en els temps moderns, que va a les activitats intel·lectuals no pas per un ideal a servir, ni per una vocació a obeir, sinó per un magre sou a guanyar o una ridícula vanitat a péixer, i que elaboren i destil·la ressentiments i suades bajanades en els diaris i fins en els llibres o des de les càtedres). Ens repugna l’epicureisme tronat que corre sota el nom de progrés, i que fa les delícies de tants subhomes en els suburbis de les jungles urbanes. La literatura borda que s’hi inspira ens fa fàstig. En canvi, retem un culte fervorós als grans homes que han fet i que han refet les lletres de la Pàtria: els de l’època nacional i els de la Renaixença, que ens han llegat –soldats-poetes els uns, poetes-apòstols els altres– un testament que cal complir. Sabem que allò que dóna un valor a tota obra d’home (per humil que sigui) és la miqueta d’heroisme o de geni –és a dir, de vida pròpia– que s’hi posa. I que les Pàtries, per sobreviure a través dels segles, han d’estar sempre sobre les armes, a punt de rebutjar les agressions estrangeres, sense esperar imbècilment que se salvaran gràcies a la cultura.

Els *Quaderns* no són més que un esbós; i, encara un esbós molt feble i pàl·lid. No poden ser altra cosa,

perquè, a més dels milers de llegües que ens separen de la terra, i a més de la manca de mitjans econòmics, ens impedeix una circumstància: que no estem tots reunits, que la immensa majoria dels nostres (i amb ells els millors) són al país o dispersos pel món.

És com a esbós, i no pas com a realització, que els *Quaderns* demanen ser interpretats per capir-ne el sentit i l'ambició. Aquesta és gran. Aspirem —no els pocs dels *Quaderns*, sinó reunits tots els camarades d'armes i de lletres que ara som escampats— a fer que la nostra Pàtria tingui de nou la idea de la seva unitat nacional, el sentiment dels deures militars, el respecte d'un gran passat i l'esperança d'un gran destí. Sense això, entenem que no hi ha Nació, ni llibertat, ni pot haver-hi reforma social, com sigui que només una Nació ambiciosa i forta és capaç de dictar lleis justes i aplicar-les. ¿Què en traïem, de fer cultura i de fer revolucions socials, si ve la invasió estrangera i ens les desfà? No fem sinó com les formigues, que s'afanyen estúpida-ment a construir un cau al mig de la carretera. I entenem que aquesta obra de reforma del nostre esperit col·lectiu—per retornar-lo a les seves autèntiques tradicions—, s'hauria de començar per dalt, des del centre dels cercles concèntrics, és a dir, des del pensament, des de la poesia, des de l'art, des d'on sigui, a fi que es vagi difonent de capa en capa fins a impregnar tota la Nació. L'obra concebuda així, no la pot fer un trist periòdic d'exili; requereix activitats molt variades i la col·laboració de moltes persones, diverses en vocacions i unides per una fe. Creiem que aquest esforç serà fet un dia: no aquí naturalment, sinó a la Pàtria.

I el rastre de quaranta anys d'orsisme serà esborrat per a sempre més.

Joan Sales

POTSER QUE PROU
CULTURA

• 1946 •

L'any 1936, aprofitant el desgavell en què havia tomat la societat catalana, i a l'ombra de l'emancipació proletària, es va emancipar també un proletariat d'una espècie amb la qual no s'havia comptat: el de la intel·ligència. Pobres diables sense talent ni estudis, van creure arribada l'hora de fer la seva revolució, que va consistir a declarar feixistes gairebé tots els homes eminents del país, i assaltar revistes i corporacions prestigioses. Devien creure que el prestigi estava enganxat al nom d'aquestes revistes i entitats; però es van trobar amb algunes sorpreses. Al nostre amic Just Cabot, uns intel·lectuals de la nova espècie li van prendre el *Mirador*, que ell dirigia des de feia tants anys i que havia estat la seva creació gairebé personal. Però a partir d'aleshores la venda del *Mirador* va anar minvant fins a esdevenir quasi il·lusòria. El capítol dels qui se n'havien incautat va trobar un dia en Cabot a la Rambla, i li va demanar per favor si no voldria tornar a encarregar-se de la direcció. “És el primer cop –va dir el mordaç escriptor– que em roben el rellotge i em demanen que li doni corda!”

Com passa sempre en tota guerra, el jovent estudiós i de profit havia deixat els llibres per empuñar les armes. Les aules de les nostres Facultats i Escoles Superiors es van trobar gairebé buides. Les primeres promocions de l'Escola de Guerra de Catalunya van ser cobertes principalment per universitaris. I si alguns camarades nostres no van sentar plaça a l'Exèrcit de Catalunya, va ser perquè els *hermanos* incontrolats els havien assassinat la família; per la qual cosa –amb un sentiment errat, però que es comprèn–, alguns van anar a sentar-la a l'exèrcit d'enfront; i altres, els més, es van inhibir d'una lluita que es presentava tan confusa.

Però certs infeliços sense enteniment ni lluc, del tot estranys a la República literària, i que havien sentit parlar vagament de la cultura com de quelcom que permetia viure amb l'esquena dreta –en comptes d'haver-se d'estar en un escriptori o darrere un taulell–, van creure vingut el seu moment. Fins aleshores, només s'havien pogut expansionar enviant versots verdosos i carrinclons a periòdics de barri. Ara, era el moment de la cultura! Quin moment per a fer cultura, quan no se sentia més que l'estampit

de les canonades, i la invasió militar espanyola amenaçava ensorrar el país!

Van aparèixer tots aquells periòdics de cultura, fets per beneits, que alguns recordaran encara. El Govern de la Generalitat, en comptes de processar aquests cretins que no s'incorporaven al front, els va afalagar i protegir, sentint-se protector de la cultura; quan, si tant s'interessava per la cultura, hauria pogut impedir la destrucció de tants edificis històrics, obres d'art i biblioteques, i la matança de tants homes de carrera (alguns de molt distingits); esdeveniments que tots tenim gravats a la memòria, i que se'ns hi refresquen molt vivament cada cop que ens volen engatussar amb la gracieta de la cultura catalana.

Després del Desastre, aquesta gent de la cultura se'n va venir cap a les Amèriques, on va trobar l'ambient més a propòsit que mai podia somniar. Les meves malventures em van dur en una illa de negres; i en un poblat de deu mil ànimes vaig ensopegar un líric que recitava versos de poble en poble, i vivia del que li daven els negres: “Sales”, em va dir, abraçant-me; “o triomfo, aquí, o no triomfo mai!”. Crec que va triomfar, com ell deia, que bon profit li faci. I després, recorrent altres contrades d'aquest continent, he vist que aquell líric no era l'únic. Uns sis milers de lírics i prosistes catalans he calculat que ara hi pul·lulen; el càlcul és fet a bell ull, però més aviat m'hauré descomptat d'algunes dotzenes de menys.

D'aquí que la formidable idea de ressuscitar els Jocs Florals tingués un èxit tan descomunal. I, sobretot, la idea de fer-los cada any en un lloc diferent, a fi que no es quedi ningú sense el seu corresponent premi de bona conducta i aplicació. D'aquesta manera s'ha descobert que en qualsevol indret del món on plantéssiu un cartell de Jocs Florals, immediatament es posarien dempeus tres o quatre dotzenes de lírics i prosistes catalans, que hi naixerien com rovellons. I encara si aquests beneits es limitessin a recitar bacinades d'un verd més o menys pujadet, de jaqué i davant unes quantes mosses vestides d'albat. La pallassada no transcendiria dels límits del local on la representessin. Però les seves ànsies de glòria són tan grans com la seva carrincloneria, i els dona per imprimir llibres i revistes a fi que la seva ruquí-

cia i el seu poc lluc siguin coneguts de força gent. Així han anat sortint, fins al nombre aproximat de seixanta, totes aquestes revistes literàries i cultes de l'exili que tanta pena fan, com un exponent que són de l'endarreriment i la cursileria del país. Jo, amb franquesa, abans que aquestes seixanta revistes de literatura idiota, trobaria menys vergonyós que editessin seixanta revistes de cine, cabarets i toros, que almenys farien les delícies de les criades de servei, ciutadanes dignes de tots els meus respectes.

I perquè no em diguin rondinaire, o que parlo per parlar, estamparé a continuació algunes perles extretes de llibres i revistes literàries, de molta cultura, sortits a l'exili; només callaré d'on ho trec, perquè no tinc ànim d'ofendre a ningú. Respectaré la gramàtica, de vegades curiosa, dels autors:

EN EL VOLUM D'UN JOC FLORALS:

De la memòria del Secretari: “És necessari, però, que, a més d'exposar-vos el treball realitzat. Us parli com a català nacional, que sent el legítim orgull del nostre idioma i fent bones les paraules del nostre Ramon Llull al dir: Pus parla en català Déu li don glòria...”

Del discurs del President: “La llengua de Catalunya prengué senyoriu, des dels confins del Rosselló i la Provença, fins al llarg de les costes d'Alacant i les terres de Múrcia, el mateix que a les Illes Balears; i quedà per sempre més arrelada, com plançó de pur llinatge que hi degué portar un estol de catalans originaris, al cantó suís dels Grisons, a la Vall de l'Engandina, a frec de les fronteres d'Alemanya; com arrelà també a la ciutat sarda d'Alguer, fundada per Pere II quan el regne de Sicília estava unit a la Confederació Catalano-Aragonesa; com florí a la Conca ribagorçana de l'Alt Aragó, i a l'Alt Pirineu banda de França, per les Valls de Bigorre”.

EN UN ALTRE ÍDEM:

De la memòria del Secretari: “Josep Carner, per un estrany i gairebé gloriós destí, haurà vist publicat

el seu millor poema –un dels més bells que s'hagin escrit mai en català– quan més Catalunya, en la seva més divina representació: la llengua, haurà estat preterida i befada. *Nabí*, el llibre que obté el Premi Fastenrath, és la suma de totes les múltiples qualitats carnerianes més la maduresa; una maduresa que esquiva el pretext per a la gràcia transitòria, que no es refia o que quasi es malfia dels ulls; una maduresa que és substància de paisatge, i de vida, i d'expressió. Expressió, vida i paisatge profundament catalans, perquè *Nabí*, el profeta, el torsimany de Déu, m'atreveria a dir que és el més pregon compendi de caractereologia catalana”.

EN UNA REVISTA MOLT “CULTA”

D'un article d'un “literat” de pretensions: “¿No va ser el mateix Jesús, la seva humilitat sofrent, que llançava des de la creu, a l'hora suprema, la tremenda paraula que mai no deixarà de ser un enigma per als creients: Senyor, Senyor, per què m'has desesparat?”

D'un altre ídem: “Les valors universals de la lírica nostrada han transcendit en la cultura europea fins el punt que en qualche poeta francès (Samain per no citar-ne sinó un) es troben idees i imatges de Carner”.

D'UN DOCUMENT “HISTÒRIC” PRESENTAT A UN CONGRÉS INTERNACIONAL

“But it must be pointed out that some of the greatest missionaries of the Faith and founders of missions were Catalan, like for instance... Saint Xavier in Philippines”.

D'UNA PUBLICACIÓ MENSUAL, QUE ES PRESENTA COM LA REVISTA “DE TOTS ELS ESCRITORS CATALANS”

“En aquells temps, Guillaume Apollinaire, amb el seu surrealisme literari, estava fent estralls.”

La bacinada següent no és domunetal, sinó psi-

cològica. L'autor (un autor de tro) s'hi retrata:

“Aquell article nostre (un que l'autor havia escrit el 1939) resulta tan fresc, tan objectiu i tan profètic, que no ens podrem estar en el curs del present de fer-ne alguna citació.”

Com a fres, no se li pot quitar.

Però no disposem de prou espai per multiplicar els exemples. Només direm que no es pot fullejar a penes cap revista literària de les que ara surten, sense trobar-hi alguna analfabetada per l'estil. Cal fer, com sempre, les degudes i honroses excepcions.

Qui sap si aquesta gent se sent protegida per certes lleis, típiques d'aquest continent, que permeten exercir determinades professions sense posseir-ne la carrera. Però tal llibertat –incomprensible, sigui dit de pasada, per a un europeu–, està condicionada a l'obligació de posar en lletres ben grosses a la porta: “Se ejerce sin título.” Així no s'hi enganya ningú. Els nostres conspicus cultes volen escriure precisament del que no saben; molt bé; que estampin, doncs, a la portada de les publicacions llurs: “CAP DELS REDACTORS D'AQUESTA REVISTA NO HA POSAT MAI ELS PEUS EN UNA UNIVERSITAT NI COSA QUE S'HI ASSEMBLI”.

Totes les fotografies de l'arxiu privat de Joan Sales s'han reproduït amb el permís dels seus hereus. Agraïm a Maria Bohigas haver-nos facilitat el material.

- Pàg. 9: Joan Sales amb Xavier Benguerel, publicada al llibre-catàleg *Continuar el combat* (Club Editor, 2011), a cura de Julià Guillamon.
- Pàg. 18 i 19: Frontals de la primera edició (1956) i de la darrera edició (2012) d'*Incerta glòria*, totes dues de Club Editor.
- Pàg. 26: Joan Sales amb Joan Coromines, publicada al llibre-catàleg *Continuar el combat*.
- Pàg. 29: Màrius Torres amb Mercè Figueres, en una foto enviada per ells a Joan Sales i Núria Folch.
- Pàg. 32: Joan Sales als vint anys.
- Pàg. 34: Joan Sales festejant amb Núria Folch.
- Pàg. 36: La família Sales-Folch a Nova York, amb Jordi Folch, en el retorn de l'exili, publicada al llibre-catàleg *El dia revolt* (Empúries, 2008), a cura de Julià Guillamon.
- Pàg. 37: Joan Sales amb Mercè Rodoreda a Romanyà de la Selva, publicada al llibre-catàleg *Continuar el combat*.
- Pàg. 39: Permís d'entrada a República Dominicana de la família Sales-Folch.
- Pàg. 40: Joan Sales als seixanta anys, al jardí de casa seva.
- Pàg. 45: Lluís Ferran de Pol, Raimon Galí, Essylt T. Lawrence i Joan Sales a Mèxic, redactant els *Quaderns de l'Exili*. Publicada a *Continuar el combat*.
- Pàg. 55: Tres fotos de l'exili: a Mèxic, República Dominicana i Orly, aquesta última amb la seva dona i la seva filla, Núria Sales Folch.

WWW.RELLEU.CAT